

AZERBAYCAN CUMHURİYETİ EĞİTİM BAKANLIĞI
AZERBAYCAN DEVLET İKTİSAT ÜNİVERSİTESİ
TÜRK DÜNYASI İŞLETME FAKÜLTESİ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER

LİSANS BİTİRME TEZİ

İslam hukuku açısından insan hakları

Hazırlayan

Taha Mete

1317.02050

BAKÜ-2018

AZERBAYCAN CUMHURİYETİ EĞİTİM BAKANLIĞI
AZERBAYCAN DEVLET İKTİSAT UNİVERSİTESİ
TÜRK DÜNYASI İŞLETME FAKÜLTESİ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER

LİSANS BİTİRME TEZİ

İSLAM HUKUKU AÇISINDAN İNSAN HAKLARI

Hazırlayan

Taha METE

1317.02050

Danışman

Öğr.Gör. Neriman HANAHMEDOV

BAKÜ-2018

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ

Kafedra “İqtisadiyyat və İşlətmə”

TƏSDİQ EDİRƏM

“ ___ ” _____ 2018

BURAXILIŞ İŞİ ÜZRƏ VERİLMİŞ TAPŞIRIQ

**“Türk Dünyası İşlətmə” fakültəsinin Beynəlxalq münasibətlər
(Uluslararası İlişkiler) ixtisası üzrə**

təhsil alan tələbəsi

Taha Mete Hamza
(adı, soyadı, atasının adı)

Diplom işinin rəhbəri

m. Nəriman Xanəhmədov Kərəm
(adı, soyadı, atasının adı, elmi adı və dərəcəsi)

1. İşin mövzusu İslam hukuku açısından insan hakları

Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti tərəfindən təsdiqlənsin
“ ___ ” _____ 2018 il **No**

2. Tələbənin sona yetirdiyi işin kafedraya təhvil müddəti: 8 ay

3. İşin məzmunu və həcmi (izahı, hesabı və eksperimental hissəsi, yeni təhlilə ehtiyacı olan müəssisələr) Özet, Giriş, Birinci bölüm, İkinci bölüm, Üçüncü bölüm, Sonuç, Kaynakça

4. Buraxılış işi üçün lazımi materiallar

1. ANAYURT, Ömer (2014), Hukuka Giriş ve Hukukun Temel Kavramları, Seçkin Yayınları, Ankara.
2. GÖZLER, Kemal (2000), Türk Anayasa Hukuku, Ekin Kitapevi, Bursa.
3. GÖZÜBÜYÜK, A.Şeref (2000), Anayasa Hukuku Anayasa Metni Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Turhan Kitapevi, Ankara.
4. GÖZÜBÜYÜK, A.Şeref (2011), Hukuka Giriş, Turhan Kitapevi, Ankara.
5. GÜLMEZ, Mehmet (2000), İnsan Haklarının Tarihsel Gelişimi ve Bugün ki Ulaştığı Nokta, Farklı Bakış Tarzlarıyla İnsan Hakları Uygulamaları, Emniyet Genel Müdürlüğü, Ankara.
6. KABOĞLU, İbrahim (1993), Özgürlükler Hukuku, Afa Yayınları, İstanbul
7. KALABALIK, Halil; MURAT, Erdem (2012), Temel Hukuk Bilgisi, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
8. KILIÇOĞLU, Ahmet (2012), Medeni hukuk Temel Bilgiler, Seçkin Yayınları, Ankara.
9. SABUNCU, Yavuz (2014), Anayasaya Giriş, İmaj Yayınevi, Ankara.
10. TÜRCAN, Talip (2003), İslam Hukuk Biliminde Hukuk Normu Kavramsal Analiz ve Geçerlilik Sorunu, Ankara Okulu Yayınları, Ankara.

5. Qrafik materiallarının siyahısı dəqiq göstəricilərlə (vacib cədvəl, çertyojlar, yaxud qrafiklər, nümunələr və s.)

6. Buraxılış işi üzrə məsləhətçinin soyadı, adı, atasının adı, elmi adı və dərəcəsi (diplom işinin ona aid olan hissəsini göstərməklə)

m. Doç.Dr. Ferruh Tuzcuoğlu

7. Buraxılış işinin təqdimi üzrə təqvim planı:

Sıra No	İşin hissələrinin adı	Qurtarma faizi (yerinə yetirilmə)	İşin yerinə yetirilməsi müddəti	
			plan üzrə	faktiki

1. Bölüm (Ekim 2017 – Ocak 2018)
2. Bölüm (Şubat 2018 – Nisan 2018)
3. Bölüm (Mayıs 2018)

Buraxılış işinin rəhbəri _____
imza

Məsləhətçi _____
imza

Tapşırığı imza üçün qəbul etdim _____
(tələbənin imzası)

Tapşırığın qaytarılması tarixi “ ____ ” _____ **2018-ci il**

Qeyd 1. Buraxılış işi üzrə verilmiş tapşırıq 2 nüsxədən ibarətdir. Nüsxənin biri tələbəyə verilir, ikincisi kafedrada qalır.

2. Hazırlanmış buraxılış işini tapşırıqla birlikdə tələbə DAK təqdim edir.

BURAXILIŞ İŞİNİN PLANI

TUTANAK

ÖZET

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR LİSTESİ

GİRİŞ

BİRİNCİ BÖLÜM İNSAN HAKLARI HUKUKU

1.1. KAVRAMLAR

1.1.1. Hürriyet

1.1.2. Hak

1.1.3. İnsan Hakları

1.1.4. Kişi Hak ve Hürriyetleri

1.1.5. Vatandaşlık Hakları

1.1.6. Temel Hak ve Hürriyetler

1.2. TEMEL HAK VE HÜRRİYETLERİN SINIFLANDIRILMASI

1.2.1. 1982 Anayasasının Sınıflandırması

1.2.1.1. Kişisel Haklar ve Hürriyetler

1.2.1.2. Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler

1.2.1.3. Siyasi Haklar ve Ödevler

1.3. İNSAN HAKLARININ TARİHSEL GELİŞİMİ

İKİNCİ BÖLÜM İSLAM HUKUKU

2.1. FIKIH İLMİ

2.1.1. İslam Fıkhının Oluşum Evreleri

2.1.1.1. Hz. Muhammed Dönemi

2.1.1.2. Sahabe Dönemi

2.1.1.3. Müçtehit İmamlar Dönemi

2.1.1.4. Taklit Dönemi

2.2. İSLAM HUKUKUNUN KAYNAKLARI

2.2.1. Kuran

2.2.2. Sünnet

2.2.3. İcma

2.2.4. Kıyas

2.3. İSLAM HUKUKUNUN TEMEL ESASLARI

2.3.1. İlahi İradeye Dayalı Olması

2.3.2. Evrensellik

2.3.3. Mutlak Adalet

2.3.4. Ferd ile Toplum Arasında Denge

2.3.5. Yaptırımın İkili Karakterde Olması

2.3.6. Bilimsel Doktrin Niteliğinde Teşekkül Etmesi

2.3.7. Meseleci (Kazuistik) Yöntemle Oluşturulması

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM İSLAM'DA İNSAN HAKLARI

3.1. İSLAM HUKUKUNDA TEMEL HAK VE ÖZGÜRLÜKLER

3.1.1. Yaşam Hakkı

3.1.2. Hürriyet Hakları

3.1.3. Seçme ve Seçilme Hürriyeti

3.1.4. Din ve İnanç Hürriyeti

3.1.5. Meslek Seçme Hürriyeti

3.1.6. Kanun Önünde Eşitlik

3.2. İSLAM HUKUKUNDA EŞİTLİK VE ÖZGÜRLÜK

3.2.1. İslam'da Kadınların Hukuki Durumu

3.2.2. İslam'da Kölelik Müessesesi

3.3. VEDA HUTBESİ

3.3.1. Veda Hutbesi ile İnsan hakları Evrensel Beyannamesinin Karşılaştırması

SONUÇ

KAYNAKÇA

İSLAM HUKUKU AÇISINDAN İNSAN HAKLARI

ÖZET

İnsan haklarının genel bir tanımını yapacak olursak, bütün insanların sahip olduğu ve modern dünyada hukuk tarafından herkes tanınması gerektiğine inanılan hak ve hürriyetler bütünü ifade eder. 20.yüzyılın başlarından itibaren insan hakları ülkelerin milli sınırlar dışına çıkararak evrenselleştiği bir süreç olmuştur.

Bu dönemde insan hakları, yalnız ahlaki bir yükümlülük olmaktan çıkmış, siyasi bir anlam ve içerikte kazanmıştır. 1945'te Birleşmiş Milletler'in ortaya çıkması ile insan hakları kurumsal olarak dünya politikasına girmiştir. Kurulan İnsan Hakları Komisyonu, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ni yapılmış ve çağdaş insan hakları belgelerinin esas referansı haline gelmiş bu bildirme, 10 Aralık 1948'de BM Genel Kurulu tarafından kabul olunmuştur.

İslam dünyasında ise insan hakları çabucak dinin tebliğ olunmasıyla beraber başlamıştır. İslam toplumlarının bağlı bulunduğu Kur'an-ı Kerim mufassal ve teknik olmasa da insan hakları ihatesine giren noktalara dokunmuş ve bunların muhafazasını değişik niteliklerde müeyyidelendirmiştir. İslamiyet'e ise haklar, aslen kazanılmaktadır. İslam'daki yasaklar, hakkı elde etmek için yok, muhafazasını sağlamak için vardır. İslamdan farklı olarak Batı hukukunda haklar, yasalarla kazanılmaktadır. Anayasalarda hakların detaylı bir şekilde liste halinde gösterilmeyinin sebebi budur. Bir hak anayasada var ise bu hak vardır. Buna karşılık İslam Hukukunda, yasalarla yasaklanmamış her mevzuda, kişilerin hak ve hürriyetleri mevcuttur. İslam

Hukuku, “Hakları” esas saydığı için haramları, yasak olarak saymıştır. Batı hukukunda ise haklar mücadele verilerek elde edildiği için kazanılmış her hak anayasalarda mevcut olmuş ve sonunuç olarak uzun bir haklar listesi yaratmıştır. İslam Hukukunda önemli olan serbesttir. Yasaklanmamış her şey kişinin hakkıdır. Yasalar da hakları muhafaza için vardır.

Çalışmanın temel amacı insan haklarının tarihsel gelişimini ortaya koyarak insan hakları kavramlarının günümüz hukukundaki yeri ve İslam hukukundaki yerini karşılaştırmalı olarak kavramaktır.

Anahtar Kelimeler: Hak, Hürriyet, İnsan hakları, İslam Hukuku

İÇİNDEKİLER

TUTANAK.....	ii
ÖZET.....	v
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İNSAN HAKLARI HUKUKU

1.1. KAVRAMLAR	2
1.1.1. Hürriyet.....	3
1.1.2. Hak	3
1.1.3. İnsan Hakları	3
1.1.4. Kişi Hak ve Hürriyetleri	4
1.1.5. Vatandaşlık Hakları	4
1.1.6. Temel Hak ve Hürriyetler	4
1.2. TEMEL HAK VE HÜRRİYETLERİN SINIFLANDIRILMASI	4
1.2.1. 1982 Anayasasının Sınıflandırması	5
1.2.1.1. Kişisel Haklar ve Hürriyetler.....	5
1.2.1.2. Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler.....	11
1.2.1.3. Siyasi Haklar ve Ödevler	15
1.3. İNSAN HAKLARININ TARİHSEL GELİŞİMİ	17
1.3.1. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi.....	19

İKİNCİ BÖLÜM

İSLAM HUKUKU

2.1. FIKİH İLMİ	23
2.1.1. İslam Fıkhnın Oluşum Evreleri	25
2.1.1.1. Hz. Muhammed Dönemi	26
2.1.1.2. Sahabe Dönemi	26
2.1.1.3. Müçtehit İmamlar Dönemi	26
2.1.1.4. Taklit Dönemi	27
2.2. İSLAM HUKUKUNUN KAYNAKLARI	28
2.2.1. Kuran.....	28
2.2.2. Sünnet	28
2.2.3. İcma.....	28
2.2.4. Kıyas	29
2.3. İSLAM HUKUKUNUN TEMEL ESASLARI.....	29
2.3.1. İlahi İradeye Dayalı Olması.....	29
2.3.2. Evrensellik	30
2.3.3. Mutlak Adalet	30
2.3.4. Ferd ile Toplum Arasında Denge	30
2.3.5. Yaptırımın İkili Karakterde Olması.....	31
2.3.6. Bilimsel Doktrin Niteliğinde Teşekkül Etmesi	31
2.3.7. Meseleci (Kazuistik) Yöntemle Oluşturulması	31

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSLAM'DA İNSAN HAKLARI

3.1. İSLAM HUKUKUNDA TEMEL HAK VE ÖZGÜRLÜKLER.....	34
3.1.1. Yaşam Hakkı.....	35
3.1.2. Hürriyet Hakları.....	35
3.1.2.1. Kişi Hürriyeti	35
3.1.2.2. Konuşma Hürriyeti.....	35
3.1.3. Seçme ve Seçilme Hürriyeti	36
3.1.4. Din ve İnanç Hürriyeti	36
3.1.5. Meslek Seçme Hürriyeti	36
3.1.6. Kanun Önünde Eşitlik.....	36
3.2. İSLAM HUKUKUNDA EŞİTLİK VE ÖZGÜRLÜK	37
3.2.1. İslam'da Kadınların Hukuki Durumu	39
3.2.2. İslam'da Kölelik Müessesesi	42
3.3. VEDA HUTBESİ.....	45
3.3.1. Veda Hutbesi ile İnsan hakları Evrensel Beyannamesinin Karşılaştırması.....	48
SONUÇ	50
KAYNAKÇA	53

KISALTMALAR LİSTESİ

AK	Avrupa Konseyi
BK	Bakanlar Kurulu
BM	Birleşmiş Milletler
İH	İnsan Hakları
İHEB	İnsan Hakların Evrensel Bildirgesi
M.Ö.	Milattan Önce
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TC	Türkiye Cumhuriyeti
vb.	ve benzerleri
md.	Madde
yy:	Yüzyıl

GİRİŞ

İnsan haklarının günümüz hukukunda yeri olduğu kadar İslam hukukunda da yeri olduğu pek bilinmemektedir. Bu çalışmanın önemi İslam hukukundaki temel hak ve özgürlükleri yine İslam hukukundaki temel kavramlarıyla göstermektir. Çalışmanın konusu İslam Hukuku'nda İnsan Hakları'dır. İslam Hukuku ve hak kavramları anlaşılır olarak ele alınmaya çalışılmıştır. Tüm bunlardan yola çıkarak insan haklarının İslam hukukundaki yeri çalışma konusu olmuştur.

Çalışmanın temel amacı hak kavramı ve insan hakları kavramlarının günümüz hukukundaki yeri ve İslam hukukundaki yerini karşılaştırmalı olarak kavramaktır. Bir diğer amacı da insan haklarının tarihsel gelişimini ortaya koymaktır. Çalışmada bilimsellik ve araştırma evreninde etik ilkelere uyulması açısından konuya ve kaynaklara ilişkin ayrıntılı ve güvenilir değerlendirmeler yapmaya olanak sağlayacak derecede bilgilere ulaşılmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın kapsamı İslam hukuku ve insan haklarının ele alınması ve İslam hukukundaki insan haklarının yeridir. Çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır Birinci bölümde, insan haklarına, tarihçesine özellikle İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ne yer verilmiştir. İkinci bölümde İslam hukuku, temel esasları ve kaynakları ele alınmıştır. Üçüncü bölümde, İslam hukukunda ki insan hakları, eşitlik ve özgürlüğe bu bilgileri desteklemek için Veda hutbesi'ne yer verilmiştir. Kaynaklara ulaşmak için konuyla ilgili araştırma kitapları, makaleler ve internet kaynaklarından yararlanılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

İNSAN HAKLARI HUKUKU

İnsan onurundan kaynaklanan ve kişinin insan olması nedeniyle doğuştan sahip olduğu, devredemeyeceği, vazgeçemeyeceği ve zaman aşımına uğramayacağı haklar olarak tanımlanan insan hakları, günümüzde önemini her geçen gün arttırmaktadır. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından, insan haklarının uluslararasılaşması süreciyle birlikte devletler insan haklarına saygı temeline göre sınıflandırılmakta ve ona göre itibar ve saygınlık görmektedir (Anayurt, 2014:169).

“Bütün insanlar özgür, onurlu ve eşit haklarla doğarlar”. Birleşmiş Milletler (BM) İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 1. maddesinde yer alan bu ifade, insanların, insanlık tarihi boyunca insan olma özelliğinden doğan temel haklarını kazanma ve koruma yönündeki mücadelelerinin temel dayanağını oluşturmaktadır (Sanioğlu, 2008: 77).

İnsan hakları alanında çalışma yapan Birleşmiş Milletler, Avrupa Konseyi, Uluslararası Af Örgütü ve Helsinki İzleme Komitesi gibi kurum ve kuruluşların raporları, insan haklarının başta devletler tarafından ihlal edildiğini açıklıkla ortaya koymaktadır. Bu nedenle insan haklarının muhatabı devlet ve onun temsilcisi olan hükümettir (Ünal, 1997: 19).

1.1. KAVRAMLAR

Bu sahada “hürriyet”, “hukuk”, “insan hakları”, “toplum hürriyetleri”, “kişi hakları”, “ahali hakları”, “esas haklar”, “anayasal haklar” gibi muhtelif terimler vardır. Esasen bunlar eş manaada kullanılmış kavramlardır. Lakin bununla beraber aslında bunların arasında bir kısım farklılıklar mevcuttur (Gözler, 2000: 203).

1.1.1. Hürriyet

Hürriyet, bir şeyi etme yahut etmeme, mevcut bir şekilde hareket edip etmeme erki olarak tanımlanabilmektedir (Kaboğlu, 1993:12). Serbest hareket etme vurgulanmaktadır. Gezi hürriyeti, istikrar hürriyeti, iletişim hürriyeti, fikir hürriyeti, vb.

1.1.2. Hak

Hak kavramı çok farklı görüşlerde tanımlanmıştır. Bunlardan birkaç tanesi şunlardır; İrade teorisinde; hak, hukuk düzeni tarafından bir kişi lehine tanınmış irade gücü ve egemenliktir (Kılıçoğlu, 2012: 52).

Menfaat teorisinde; hak hukuk düzeni tarafından korunan menfaatlerdir. Bu hakların korunmaya değer olduğunu pozitif hukuk düzeni belli eder. Bu teori insandan başka varlıklarında hak sahibi olabileceklerini kabul eder (Kalabalık ve Erdem, 2012: 173).

Savunucularının Jellinek ve Michoud olan karma teoride; Jellinek'e göre, bir menfaatin hak olabilmesi için onun korunması gerekli ise de bu yeterli değildir. Aynı zamanda bu menfaatin gerçekleştirilmesi, onun sahibinin iradesine bağlı olmalıdır (Kalabalık ve Erdem, 2012: 174).

1.1.3. İnsan Hakları

Esas hak ile hürriyetler alanında kullanılmış mefhumların içinde en ehateli olanı “insan hakları”dır. “İnsan hakları”, soy, din, lisan ayrımı gözetmeksizin bütün kişilerin yararlanabileceği haklardır. Söz konusu haklardan yararlanmak cihetden vatandaş ile ecnebi arasında ayırım mevcut değildir. Diğer yönden “insan hakları” anlayışı bir ideali içermektedir. Bu anlayışı kullananlar, bu sahada olanı yok daha ziyade

“olması gerekeni” konuşmaktadırlar (Kapani,1981:14). Anayasamızda insan hakları kavramı kullanılmamaktadır.

1.1.4. Kişi Hak ve Hürriyetleri

Kapani (1981: 14)’nin tarifiyle, “kamu hürriyetleri, vatandaş haklarının ülke tarafından tanınmış ve müsbet hukuka girmiş olan hissesini ifade etmektedir”

1.1.5. Vatandaşlık Hakları

Yabancıların değil sadece vatandaşların kullanabilecekleri hakları ifade eder. Anayasamızın ikinci hissesinin dördüncü bölümünde düzenlenmiş siyasi haklar, “vatandaş hakları” mahiyetindedir (Gözler, 2000: 207).

1.1.6. Temel Hak ve Hürriyetler

Esas haklar, “pozitif hukuk vasıtasıyla güvence altına alınmış, yaşama ile yürütme uzuvlarının tasarrufu ile asan kaldırılamamış haklar” gibi tanımlanmaktadır (Uygun,1992: 5). Kanunlar tarafından tanınan bir hürriyetin temel hak ve hürriyet olabilmesi için anayasa tarafından tanınıyor olması gerekmektedir. Temel haklar anlayışı bizde birinci defa 1961 Anayasasında işletilmiştir.

1.2. TEMEL HAK VE HÜRRİYETLERİN SINIFLANDIRILMASI

Demokratik toplumlarda kişilere tanınan hürriyetler Jellinek’in klasikleşen ile genellikle benimsenen tasnifi ile menfi statü hakları, müsbet statü hakları ile faal statü hakları şeklinde üç kategoriye ayrılır. Bu kategoriye dahil haklar, hürriyetin birbiriyle sıkı sıkıya bağlı olan yönlerini oluşturur. Menfi statü hakları; insanın ülke tarafından

geçilemeyecek ve dokunulamayacak özel sahasının hudutlarını çizer. Pozitif statü hakları; vatandaşa devletten olumlu bir davranış, hizmet ve yardım isteme imkanı tanır ve devlete ödevler yükler. Aktif statü hakları vatandaşa toplum idaresinde söz sahibi olma ve kararlara katılma yetkisi veren siyasi kararlar olmaktadır (Argun, 1985: 11).

1.2.1. 1982 Anayasasının Sınıflandırması

Temel hak ve hürriyetler 1982 Anayasasının ikinci hissesinde düzenlenmiştir. O kısmın “umumi hükümler” başlıklı birinci kısmında (m.12-16) temel hak ile hürriyetlerin özelliği, sınırlanmağı, kötüye işletilmemesi, durdurulması ve ecnebilerin vaziyeti hükme bağlanmıştır. Bu birinci bölümden sonra Anayasa, özül hak ile hürriyetleri üçe ayırmakla düzenlemektedir: İnsanın hakları ile ödevleri, politik ve ekonomik haklar ile ödevler, siyasi haklar ve ödevler (Gözler, 2000: 211).

1.2.1.1. Kişisel Haklar ve Hürriyetler

Olumsuz statü hakları olarak da adlandırılmaktadır. Anayasamızın 17-40 maddeleri arasında düzenlenmiştir (Anayurt, 2014: 286). “Kişinin hakları ile ödevleri” başlıklı ikinci kısmında şu temel hak ile hürriyetler mevcuttur:

Madde 17- Kişi Dokunulmazlığı; İnsanların tümü, yaşama, maddi ve manevi mevcutluğunu koruma ve geliştirme hukukuna maliktir (Levent, 2002: 29). Kimseye insan haysiyetine ters düşen bir muamele yapılamaz.

Madde 18- Mecburen Çalıştırma yasağı; Hiç bir insan mecburen çalıştırılmaz. Şekil ve şartları kanunla düzenlemek için hükümlülük yahut tutukluluk müddetleri içindeki çalıştırmalar; sıradışı hallerde

ahaliden istenecek hizmetler; devlet ihtiyaçlarının mecburi kıldığı sahalarda öngörölmüş vatandaşlık ödevi kapsamındaki beden ve düşünce çalışmaları; mecburi çalıştırma sayılmaz (Gözübüyük, 2000: 358).

Madde 19-Kişi Hürriyeti ile Güvenliği; Herkes, kişi hürriyetine ve güvenliğine sahiptir. Mahkemeler tarafından verilen hürriyeti kısıtlayıcı cezalar ile güvenlik tedbirlerinin yerine getirilmeyi halleri haricinde hiç kimse hürriyetinden mahrum bırakılamaz (Levent, 2001: 35).

Madde 20-Özel Hayatın Gizliliği; Özel hayat ile aile hayatının gizliliğine değinilemez. Adli soruşturma ile kovuşturmanın gösterdiği istisnalar vardır (Gözübüyük, 2000: 359).

Milli güvenlik, toplum düzeni, suç işlenmesinin önlenmeyi, genel sağlık ile genel ahlakın muhafazası veya başkalarının hak ile özgürlüklerinin muhafazası nedenlerinden biri veya birkaçına esasen, usulünce verilen hakim kararı olmadığı müddetce; yine bu nedenlere bağlı olarak gecikmeyinde sakınca bulunmuş vaziyetlerde de kanunla yetkili kılınan merciin yazılı emri olmadıkça; kimsenin üstü, özel kağıtları ile eşyası aranamaz ve eşyalara el konulamaz. Yetkili merciin kararı yirmi dört saat içinde görevli hakimın icazetine sunulur. Herkes, kendisiyle alakalı kişisel verilerin muhafazasını isteme hakkına maliktir. Sözkonusu hak; şahsın kendisiyle alakalı kişisel veriler hakkında malumatlandırma, bu verilere ulaşım, bunların onarılmasını veya silinmeyi isteme ve amaçları sayesinde kullanılıp kullanılmadığını bilmeyi de kapsar. Şahsi veriler, yalnız kanunda öngörölmüş durumlarda veya şahsın açık rızasıyla işlenebilmektedir. Şahsi verilerin muhafazasına ilişkin temel ve usuller kanunla düzenlenmektedir.

Madde 21- Konut Dokunulmazlığı; Hiçkimsenin konutuna dokunuk mümkün değil. Millî güvenlik, içtimaiyet düzeni, suç işlenmesinin önlenmeyi, genel sağlık ile genel ahlakın muhafazası veya diğerlerinin

hak ile özgürlüklerinin muhafazası nedenlerinden biri veya birkaçı ile alakalı olarak usulüne esasen verilmiş hâkim kararı olmadığı müddetce; yine bu nedenlerle alakalı olarak gecikmeyinde sakınca olan durumlarda da kanunla yetkili kılınan merciin yazılı emri olmadıkça; kimsenin konutuna dahil olunamaz, kontrol edilemez ve oradaki eşyaya el konulamaz (Gözübüyük, 2000: 359).

Madde 22-Haberleşme Hürriyeti; Herkes, iletişim hürriyetine maliktir. Haberleşmenin mahremiyeti mühimdir (Levent, 2001: 38).

Milli güvenlik, içtimaiyet düzeni, suç işlenmeyinin önlenmeyi, genel sağlık ile genel ahlakın muhafazası yahut başkalarının hakilve özgürlüklerinin muhafazası nedenlerinden biri veya birkaçı ile alakalı olarak usulüne esasen verilen hakim kararı olmadıkça; yine bu nedenlerle alakalı olarak gecikmeyinde sakınca görülen durumlarda da kanunla yetkili kılınmış merciin yazılı emri var olmadıkça; iletişim engellenemez ve mahremiyetine dokunulamaz (Gözübüyük, 2000: 359-360).

Madde 23-Yerleşme ile seyahat hürriyeti; Herkes, yerleşme ile seyahat hürriyetine maliktir. Yerleşme hürriyeti, suç işlenmeyini önlemek, toplumsal ve ekonomik inkişafı sağlamak, sağlıklı ve düzgün kentleşmeyi hayata geçirmek ve içtimaiyet mallarını muhafaza etmek; Gezi hürriyeti, suç soruşturma ile kovuşturması nedeniyle ve suç işlenmeyini önlemek; Amaçlarıyla kanunla hudutlanabilir.

Madde 24-Din ve vicdan hürriyeti; Herkes, vicdan, dini inanç ile kanaat hürriyetine maliktir. 14 üncü madde kararlarına aykırı olmamak şartıyla ibadet, dini ayin ile merasimler serbesttir. Hiçkimse, ibadete, dini ayin ile merasimlere katılmaya, dini inanç ile kanaatlerini izah etmeye mecbur edilemez; dini inanç ile kanaatleri yüzünden kınanamaz, suçlanamaz (Gözübüyük, 2000: 360).

Madde 25-Düşünce ile kanaat hürriyeti; Herkes, düşünce ile kanaat hürriyetine maliktir. Her ne neden ve amaçla olursa olsun hiçkimse, düşünce ile kanaatlerini izah etmeye zorlanamaz; düşünce ile kanaatleri nedeniyle kınanamaz, suçlanamaz (Levent, 2002: 47).

Madde 26- Düşünceyi açıklama ile yayma hürriyeti; Herkes, fikir ile kanılarını söz, yazı, resim yahut diğer yollarla tek başına yahut toplu şekilde izah etme ve yayma hakkına maliktir. Sözkonusu hürriyet resmî makamların karışması olmaksızın haber yahut fikir almak ya da vermek azatlığını da kapsar. Şu fıkra hükmü, radyo, televizyon, sinema yahut benzeri usüllerle yapılmış yayımların izin sistemine bağlanmağına mani değildir (Gözübüyük, 2000: 361).

Madde 27 – Bilim ilsanat hürriyeti; Herkes, bilim ile sanatı serbest şekilde öğrenme ile öğretme, izah etme, yayma ve bu sahalarda her çeşid araştırma hakkına maliktir. Yayma hakkı, Anayasanın 1-ci, 2-ci ve 3-cü maddeleri hükümlerinin değiştirilmeyini sağlamak için kullanılamaz. Göpsterilmiş madde hükmü harici yayınların devlete girmeyi ve dağıtımının kanunla düzenlenmeyine mani değildir.

Madde 28-29-30-31-32- Basın ve yayınla ilgili hükümler; Basın azattır, sansür olunamaz. Basımevi yaratmak izin alma ile mali güvence yatırma şartına bağlanması mümkün değil. Devlet, basın ile haber alma hürriyetlerini temin edecek tedbirleri alır. Basın azatlığının sınırlanmasında, Anayasanın 26 ile 27-ci maddeleri hükümleri uygulanmaktadır.

Ülkenin iç ve harici güvenliğini, ülkesi ile milletiyle ayrılmaz bütünlüğünü tehdit etmiş yahut suç işlemeye ya da karşigelme yahut isyana teşvik edici kapsamda olan veya ülkeye ait gizli bilgilere dair bulunmuş her türlü haber yahut yazıyı, yazanlar yahut bastıranlar veya bir amaçla, basanlar, başklarına verenler,şu suçlara ait kanun önemleri

uyarınca cevapdih olurlar. Tedbir usülu ile dağıtım hakimin kararıyla; gecikmeyinde sakınca bulunmuş durumlarda da kanunun açık şekilde yetkili olduğu merciin emriyle karşılanabilir. Dağıtımı önlemiş yetkili merci, şu kararını en geç 24 saat içinde sorumlu hakime bildirir.

Sorumlu hakim sözkonsu kararı en geç 48 saat içinde onaylamazsa, dağıtımı karşılama kararı hükümsüz sayılmaktadır (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, <https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa82.htm>, Erişim tarihi: 20.10.2017).

Madde 33-Dernek Yaratma Hürriyeti; Herkes, evelden izin almadan dernek yaratma ve onlara uzuv olma yahut üyelikten çıkma hürriyetine maliktir. Kimse bir derneğe uzuv olmaya ve dernekte uzuv kalmaya mecbur kılınamaz (Levent, 2002: 55).

Dernek yaratma hürriyeti yalnız, milli güvenlik, içtimaiyet düzeni, suç işlenmeyinin önlenmesi, umumi sağlık ve umumi ahlak ile başkalarının özgürlüklerinin korunması nedenleriyle ve kanunla sınırlanabilmektetir

Madde 34- Toplantı ile gösteri yürüyüşü düzeltme hakkı; Herkes, evelden izin almamış, silah olamadan ve saldırsız toplantı ile gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına sahiptir (Gözübüyük, 2000: 364).

Toplantı ile gösteri yürüyüşü hakkı yalnız, milli güvenlik, içtimaiyet düzeni, suç işlenmeyinin önlenmesi, umumi sağlığın ve umumi ahlakın yahut başkalarının hak ile hürriyetlerinin muhafazası amacıyla ve kanunla sınırlanabilmektetir

Madde 35-Mülkiyet Hakkı; Herkes, mülkiyet ile miras haklarına maliktir. Bu haklar, yalnız kamu yararı için, kanunla sınırlanabilmektetir. Mülkiyet hakkının işletilmesi toplumun yararına ters olamaz (Gözübüyük, 2000: 365).

Madde 36-Hak Aramak Hürriyeti; Herkes, yasal vasıta ile usüllerden faydalanmaksızın yargı mercileri karşısında davacı yahut davalı gibi iddia ve müdafaa ile adil yargılanma hakkına maliktir.

Hiçbir mahkeme, görev ile yetkisi dahilindeki davaya bakmaktan kaçamaz.

Madde 37-Kanuni Hakim Güvencesi; Hiç kimse kanuni olarak tabii olduğu mahkemeden elave bir merci karşısına çıkartılamaz (Gözübüyük, 2000: 365).

Madde 38- Suç ile Cezalarla Alakalı Esaslar; Kimse, işlendiği vakit yürürlükte bulunmuş kanunun suç olmadığı bir fiil yüzünden cezalandırılması mümkün değil; kimseye suçu işlediği vakit kanunda o suç için konulan cezadan daha kötü bir ceza verilmez.

Madde 39- İspat Hakkı; Kamu vazife ile hizmetinde olanlara karşı, bu vazife ile hizmetin yerine getirilmesiyle alakalı olarak yapılmış isnatlar yüzünden açılmış hakaret davaları olurken, sanık, isnadın düzgünlüğünü ispat hakkına maliktir. Bunun haricindeki durumlarda ispat isteminin kabul edilmesi, yalnız isnat olunan fiilin düzgün olup olmadığının başa düşülmesinde kamu yararı olmasına veya şikayetçinin ispata razı gelmesine bağlıdır (Gözübüyük, 2000: 366).

Madde 40- Temel Hak ile Hürriyetlerin Muhafazası; Anayasa ile tanınan hak ile hürriyetleri ihlal olunan herkes, selahiyetli makama geciktirilmeyerek başvurma imkanının yağılmasını isteme hakkına maliktir. Ülke, işlemlerinde, alakadar şahısların hangi kanun yolları ile mercilere başvurmasını ve sürelerini bildirmek mecburiyetindedir.

Kişinin, resmi vazifeliler tarafından birtakım haksız işlemler yüzünden uğradığı ziyan da, kanuna esasen, devletçe tazmin olunur. Ülkenin sorumlu olan alakadar görevliye rücu hakkı gizlidir

(Türkiye Cumhuriyeti Anayasası,

<https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa82.htm>,
Erişim tarihi: 22.10.2017).

1.2.1.2. Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler

Tarihsel açıdan kişi haklarını müteakip anayasalara girmiştir. Bu nedenle, kuşaklara dayalı sınıflandırmada bulunanlarca “ikinci kuşak haklar” adı verilmektedir (Anayurt, 2014: 286). Anayasamızın 41-65 maddeleri arasında düzenlenmiştir. Jellinek’e göre “olumlu statü haklar” diye adlandırılır.

Madde 41- Ailenin muhafazası ile çocuk hakları; Aile, Türk içtimaiyetinin esasıdır ve eşler arasında eşitliğe dayanmaktadır. Ülke, ailenin rahatlığı ve refahı ile en çok da ana ile çocukların muhafazası ve aile planlamasının öğretilimi ile uygulanmasını sağlamak için lazımlı tedbirleri alır, teşkilatı yaratır.

Her çocuk, muhafaza ile bakımdan istifade, yüksek yararına açık şekilde aykırı olmadıkça, ana ile babasıyla kişisel ve doğrudan munsasebet kurma ile sürdürme hakkına maliktir. Ülke, her türlü istismar ile şiddete karşı çocukları muhafazaedici tedbirleri almaktadır.

Madde 42-Eğitim ile Öğrenim Hakkı; Kimse, eğitim ile öğrenim hakkından mahrum edilemez. Öğrenim hukukunun kapsamı kanunla tespit olunur ve düzenlenir.

Eğitim ile öğretim, Atatürk ilkeleri ile inkılapları doğrultusunda, muasır bilim ile eğitim esaslarına esasen Ülkenin gözetim ile denetimi altında yapılmaktadır. Bu esaslara karşı olan eğitim ile öğretim yerlerinin açılması mümkün değil

Eğitim, insan kişiliğini geliştirmeye ve insan haklarına ve temel özgürlüklere saygıyı güçlendirmeye yönelik olmalıdır (Levent, 2002: 64).

Madde 43- Kıyılardan Yararlanma; Sahiler devletin hüküm ile tasarrufu altındadır. Deniz, göl ile akarsu sahilleriyle deniz ile göllerin sahillerini çevrelemiş sahil şeritlerinden yararlanmada esasen kamu yararı gözetilmektedir.

Sahilleriyle sahil şeritlerinin, kullanılan amaçlarına esasen derinliği ve kişilerin bu yerlerden istifade imkan ile şartları kanunla düzenlenmektedir (Gözübüyük, 2000: 367).

Madde 44-Toprak Mülkiyeti; Ülke, toprağın zengin olarak işletilmeyini muhafaza etmek ve geliştirmek, dağılmayla kaybedilmeyini önlemek ve topraksız veya yeterli toprağı olmayan çiftçilikle uğraşmış köylüye toprak vermek için lazımlı tedbirleri alır .

Madde 45-Ziraat, hayvancılık ve şu u üretim dallarında çalışanların muhafazası; Ülke, ziraat arazileri ile çayır vil meraların istem dışı kullanılmağını ve tahribini karşısının alınması, tarımsal üretim planlaması niteliklerine uygun şekilde bitkisel ve hayvansal üretimi çoğaltmak amaçıyla, tarım ile hayvancılıkta çalışanların işletme araç ile gereçlerinin ve başka girdilerinin sağlanmağını kolaylaştırır.

(Türkiye Cumhuriyeti Anayasası,

<https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa82.htm>,

Erişim tarihi: 04.11.2017).

Madde 46-Kamulaştırma; Ülke ile kamu tüzelkişileri; kamu yararının gerektirdiği durumlarda, hakiki karşılıklarını peşin vermek şartıyla, özel mülkiyette olan taşınmaz mahsullerin tamamını yahut bir bölümünü, kanunla belirtilen esas ve usullere esasen, kamulaştırma ile bunlar

üzerinde yönetimsel irtifaklar yapmaya yetkilidir. Kamulaştırma karşılığı ile kesin hükme bağlanmış artırış karşılığı nakit ve peşin şekilde ödenir.

Madde 47-Devletleştirme ile Özelleştirme; İçtimaiyet hizmeti kapsamında olan özel teşebbüsler, halk yararının mecburi kıldığı durumlarda devletleştirilebilir. Devletleştirme hakiki karşılığı üzerinden yapılmaktadır. Hakiki karşılığın hesaplanma tarzı ile usulleri kanunla düzenlenmektedir.

Ülkeinin, ahali iktisadi girişimlerinin ve öbür kamu tüzelkişilerinin mülkiyetinde var olan işletme ile varlıkların özelleştirilmeyine ilişkin esas ile usuller kanunla belirtilir (Gözübüyük, 2000: 368).

Madde 48-Herkes, dilediği zamanda çalışma ile sözleşme hürriyetlerine maliktir. Özel teşebbüsler yaratmak serbesttir. Ülke, özel teşebbüslerin milli ekonominin gerekleri ile sosyal amaçlar için uygun yürümesini, güvenlik ile kararlılık içinde işlemlerini sağlayacak tedbirleri almaktadır (Levent, 2002: 71).

Madde 49- Çalışma hakkı; Çalışma, hayat standartlarını yükseltmek için herkesin hakkıdır.

Madde 50-Çalışma Şartları ile Dinlenme Hakkı; Hiçkimse, yaşına, cinsiyeti ile gücüne ait olmayan işlerde çalıştırılması mümkün değil.

Kulak asmak, işçilerin hakkıdır. Ücretli hafta ile bayram tatili ile ücretli yıllık izin hakları ile şartları kanunla düzenlenmektedir (Gözübüyük, 2000: 369).

Madde 51-Sendika Yaratma Hakkı; İşçiler ile işverenler, uzuvlarının çalışma munasebetlerinde, ekonomik ve politik hak ile menfaatlerini muhafaza etmek ve geliştirmek için evelden izin almaksızın sendikalar ile üst kuruluşlar kurma hakkına maliktirler (Gözübüyük, 2000: 369).

Bir sendika ancak sendika kurmak amacıyla ortak mesleki çıkarlarla bir araya gelen belirli sayıda kişi olduğu sürece vardır. Sendika özgürlüğü

hak sahipleri açısından bireysel nitelik taşısa da sendikal eylem tek bir olguyla; birden çok kişinin birleşmesiyle var olabilir (Argun, 1985: 17).

Madde 53-Toplu İş Sözleşmesi Hakkı; İşçiler ile işverenler, karşılıklı şekilde ekonomik ve sosyal vaziyetlerini ve çalışma şartlarını yapmak için toplu iş sözleşmeleri yapma hakkına sahiptirler (Levent, 2002: 74).

Madde 54- Grev Hakkı ile Lokavt; Uyuşmazlık çıkması durumunda işçiler grev hakkına sahiptirler. Söz konusu hakkın kullanılması ve işverenin lokavta başvurmasının usulleri kanunla belirlenir. Grev hakkı ile lokavt iyiniyet kaidelerine aykırı şekilde kullanılamaz.

Madde 56-Sağlık hizmetleri ile çevrenin muhafaz olunması; Herkes sağlam ve dengeli bir muhitte yaşama hakkına sahiptir.

Madde 57-Konut Hakkı; Ülke, şehirlerin özellikleri ile çevre şartlarını gözetmiş bir planlama doğrultusunda, konut ihtiyacını karşılayan tedbirleri alır, hatta toplu konut girişimlerini destekler

Madde 60- Sosyal Güvenlik Hakkı; Herkes, toplumsal güvenlik hakkına sahiptir. Ülke, bu güvenliği edecek gerekli tedbirleri almaktadır ve teşkilatı yapmaktadır.

Madde 61-Sosyal Güvenlik Yönümünden Özel Olarak Muhafazası Gerekenler; Ülke, harp ile vazife şehitlerinin dul ve öksüzleriyle, malül ile gazileri muhafaza eder ve içtimaiyetde kendilerine yaraşır bir hayat şekli sağlar.

Ülke, sakatların muhafazalarını ve toplum hayatına geri dömlerini sağlayıcı tedbirleri almaktadır. Yaşlılar, devletçe muhafaza eder. Yaşlılara ülke yardımı ile sağlanacak başka haklar ile kolaylıklar kanunla düzenlenmektedir. Ülke, korunmaya ihtiyacı olan çocukların cemiyete kazandırılması için her türlü tedbiri almaktadır. O amaçlarla gerekli teşkilat ile tesisleri yaratır yahut kurdurur (Gözübüyük, 2000: 372-373).

Madde 62- Yabancı Devletlerde Çalışan Türk Vatandaşları; Ülke, yabancı ülkelerde çalışmakta olan Türk vatandaşlarının aile bütünlüğünün, çocuklarının tahsilinin, medeni ihtiyaçları ile sosyal güvenliklerinin temin edilmesi, anavatanla ilişkilerinin korunması ile yurda gelmelerinde yardımcı olunması amacıyla gereken tedbirleri almaktadır.

Madde 65-Sosyal ve Ekonomik Hakların Sınırları; Ülke, sosyal ve ekonomik sahalarda Anayasa ile belirlenmiş vazifelerini, bu vazifelerin amaçlarına muvafık öncelikleri gözetmekle mali kaynaklarının yeterli olması ölçüsünde yerine getirmektedir (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, <https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa82.htm>, Erişim tarihi: 13.12.2017).

1.2.1.3. Siyasi Haklar ve Ödevler

Kişinin siyasi iktidarın kullanılmasına katılmasını temin eden haklardır. Sözkonusu haklara “katılma hakları” da denir. Anayasanın ikinci kısmının üçüncü bölümünde “siyasi haklar ile ödevler” başlığı ile düzenlenmiştir.

Madde 66- Türk Vatandaşlığı; Türk Cumhuriyetine vatandaşlık bağı ile aslı olan herkes Türk’tür. Türk babanın yahut Türk annenin çocuğu Türk’tür (Levent, 2002: 87).

Madde 67-Seçme, Seçilme ile Siyasi Faaliyette Olma Hakkı; Ahali, kanunda belirtilen şartlara muvafık olarak, seçme, seçilme ile bağımsız şekilde veya bir siyasi parti dahilinde siyasi faaliyette olma ve halkoylamasına katılmak hakkına maliktir. 18 yaşını doldurmuş her Türk insanı seçme ile halkoylamasına katılma haklarına maliktir. O hakların istifadesi kanunla düzenlenmektedir .

Madde 68-Parti Yaratma, Partilere dahil olma ve Partilerden Çıkma; Ahali, siyasi parti yaratma ve usulüne esasen partilere dahil olma ve partilerden çıkma hakkına maliktir. Parti uzuvu olabilmek için on sekiz yaşını bitirmiş olmak gerekmektedir. Siyasi partiler, demokratik siyasî hayatın vazgeçilmeyen unsurlarıdır. Siyasi partiler evelden izin almamış kurullar ve Anayasa ile kanun hükümleri dahilinde faaliyetlerini yaparlar.

Madde 69-Siyasi Partilerin Uyacakları Esaslar; Siyasi partilerin işleri, parti dahili düzenlemeler ile çalışmaları demokrasi prensiplerine uyumlu olur. Bu prensiplerin uygulanması kanunla düzenlenmektedir. Siyasi partiler, ticari işlere girmezler. Siyasi partilerin gelir ile giderlerinin amaçlarına uyumlu olması önemlidir. Bu kuralın uygulanmağı kanunla düzenlenmektedir. Anayasa Mahkemesi bakımından siyasi partilerin mahsul edimleriyle gelir ile giderlerinin kanuna muvafıklığının tespiti, şu hususun denetim yöntemleri ile aykırılık durumunda uygulanacak yaptırımlar kanunda belirtilir. Anayasa Mahkemesi, sözkonusu denetim vazifesini yerine getirirken Sayıştay'dan yardım sağlamaktadır. Anayasa Mahkemesinin o denetim neticesinde vereceğı kararlar dakiktir.

Siyasi partilerin bağlanması, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısının açacağı dava sayesinde Anayasa Mahkemesince kesin şekilde karara bağlanmaktadır.

Madde 70- Kamu hizmetine Girme Hakkı; Her Türk, içtimai hizmetlerine girme hakkına maliktir. Hizmete alınmakta, görevin talep ettiği niteliklerden elave hiçbir ayırım gözetilemesi mümkün değil (Gözübüyük, 2000: 377).

Madde 72- Vatan Görevi; Vatan görevi, her Türkün hakkı ile vazifesidir. Bu görevin Silahlı Kuvvetlerde yahut kamu kesiminde ne tür yerine

getirileceği yahut getirilmiş olacağı kanunla düzenlenmektedir (Levent, 2002: 91).

Madde73- Vergi Vazifesi; Herkes, kamu masraflarını karşılamak üzere, mali gücüne esasen, vergi vermekle mükelleftir. Vergi yükünün haklı ve düzgün dağılımı, maliye siyasetinin sosyal amacıdır. Vergi, levha, harç ve benzer mali yükümlülükler kanunla konur, değiştirilir yahut kaldırılır. Vergi, levha, harç ve benzer mali yükümlülüklerin bağışıklık, istisnalar ve indirimleriyle oranlarına ait hükümlerinde kanunun gösterdiği yukarı ve aşağı hudutlar içinde değişiklik etmek yetkisi Bakanlar Kuruluna verilmesi mümkündür .

Madde 74- Dilekçe Hakkı; Vatandaşlar ile karşılıklılık esası gözetilmeksizin Türkiye’de yaşayan yabancılar kendileriyle yahut kamu ile alakalı dilek ile şikayetleri hakkında, sorumlu makamlara ile Türkiye Büyük Millet Meclisine yazı ile başvurmak hakkına maliktir. Kendileriyle alakalı başvuruların neticesi olarak, gecikmeyerek dilekçe sahiplerine yazılı şekilde bildirilir (Levent, 2000: 94).

1.3. İNSAN HAKLARININ TARİHSEL GELİŞİMİ

Tarihte ilk uygar toplum olarak bilenen Mezopotamya’da M.Ö. 1728-1686 yıllarında yaşayan Babil Kralı Hammurabi, Sümer kanunlarını alarak günün koşullarına göre yorumlamış ve kendi adıyla anılan kanunnamesine geçirmiştir. Hammurabi kanunnamesini taş sütunlara yazdırarak Babil şehrinin bir meydanına diktirmiş. Okuma bilen herkesin hak ve yükümlülüklerini öğrenmesini sağlamıştır.

Eski Yunan uygarlığında, M.Ö 5. Yüzyılda Sofist Alkidamos, tanrının kimseyi daha önceden köle olarak belirlemediğini, bütün insanları özgür

olarak yarattığını, Antiphon da, insanların doğal olarak her bakımdan eşit oldukları görüşünü savunmuştur (Ünal, 1997: 25).

Eflatun ve Aristo ise insanlar arası fiili eşitsizliği savunmuşlardır. Toplumda, eşitsizlikçi düzeni Aristo doğal durum olarak kavrar ve kabul eder. Eşitsizlik doğaldır düşüncesi egemendir ve Politika kitabında, Aristo köleliğin meşruluğunu tanır (Gülmez, 2000: 20).

Orta çağda siyasi yapıyı feodal düzen oluşturmuştur. Bu dönemde temel hak ve hürriyetlerin karşılıklı olarak tanındığı söylenemez. Orta çağın en büyük düşünürü olan Thomas Auqinas'a göre, adil bir sosyal hukuk düzeninde insan, merkezi bir rol oynar. İnsan dünyevi kanunlar yerine kral veya prens tarafından ortaya konulan tanrının emirlerine uymak zorundadır. Kilise bazı zamanlar halka karşı kralın yanında durmuş, bazı zamanlar ise kralın zalim ve baskıcı yönetimine karşı halkın yanında durmuştur. Bu çağlarda ki antlaşmaların en önemli örneği 1215 Magna Carta Libertatum (İngiliz Büyük Şartı) olmuştur. Kişinin can ve mal güvenliği kralın keyfi müdahalelerine karşı korunmuştur.

Ancak her şeye rağmen, orta çağ, insanın evrensel, dokunulamaz, devredilemez ve devletten önce gelen temel hak ve özgürlüklere sahip olduğu düşüncesine yabancıdır (Ünal, 1997: 27).

1675'te yayımlanan "Habeas Corpus" senedi ile de devlete karşı kişi güvenliği güvenceye alınarak insan hakları mücadelesinde önemli bir aşama kaydedilmiştir. Günümüz anayasalarının "kişi güvenliği" konusunu düzenleyen maddeleri temelini bu belgeden almaktadır. 1689 yılında yaşanan olaylar sonucunda "İngiliz İnsan Hakları Bildirisi" (Bill of Rights) ilan edilmiştir. Son derece önemli bu belgeye göre; Kral yalnızca kendi gücüne dayanarak yasaların uygulanmasını durduramaz, kendine özel yargı organları oluşturamaz, vergi koyamaz. Vatandaşlar

krala dilekçe verebilirler ve bu onların tutuklanmasına neden oluşturmaz (Çuhadar, t.y: 3).

Yeniçağda, mutlak hakim devlet mefhumu zayıflamış, kişiler ile sınıflar arasındaki dengesizlik aradan kaldırılmaya çalışılmış ve insan hakları anayasalarda yer almış haklar olarak pozitif hukuk alanına girmiştir. Fransız İhtilali ve Amerikan bağımsızlık savaşı, insanın doğuştan sahip olduğu hakları savunma mücadelesidir (Ünal, 1997: 27).

1776'da Amerikan Bağımsızlık Bildirisi kabul edilmiştir. Bildiride şöyle denilmiştir: Bütün insanlar eşit yaratılmışlardır. Tanrı her insana kimsenin elinden alamayacağı bir takım haklar bağışlamıştır. Yasamak ve özgürlüğü, mutluluğu aramak bu haklardandır. Yönetimler bu hakların korunması için insanlarca kurulmuştur (Çuhadar, t.y: 3).

1789 Fransız İhtilali ise insan hakları tarihini en önemli belgelerinden biridir. Fransız Bildirisi'nin özelliği, İngiliz ve Amerikan Bildirileri gibi ulusal değil, evrensel nitelik taşımasındandır. Bildiri yalnızca Fransız yurttaşlarını değil, bütün insanlığı kapsayan bir özgürlük anlayışı getirmektedir. Fransız Devrimi hukuksal anlamda eşitlik getirmiştir ama ekonomik ve sosyal eşitsizlikler devam etmektedir.

1.3.1. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi

20. yüzyıl, insan haklarının milli sınırlar dışına taşarak evrenselleştiği bir dönem olmuştur. Bu dönemde insan hakları, sadece ahlaki bir yükümlülük olmaktan çıkmış, siyasi bir anlam ve içerikte kazanmıştır. Bu anlayış insan haklarının yanlış yorumlanarak siyasete alet edilmesi tehlikesini de birlikte getirmiştir. Öyle ki günümüzde insan haklarının insanları korumak için değil, belirli siyasi amaçlara ulaşmak için bir araç

olarak kullanıldığı, günlük politikalara hatta parti politikalarına alet edildiği hiçte ender bir görünüm değildir (Ünal, 1997: 35).

İnsan Hakları konusundaki temel dönüşüm, İkinci Dünya Savaşı sonrasında 1945 yılında bir antlaşmayla kurulmuş olmasıdır. Böylece insan hakları ilk kez uluslar arası hukuk alanına taşınmıştır. Ama antlaşma yedi kez insan haklarından bahsetmişse de insan haklarının neler olduğunu göstermemiştir (Gülmez, 2000: 17).

İnsan Hakları Birinci Dünya Savaşı'nda umulmadık yaralar aldığı zaman Milletler Cemiyeti kurulmuştu. “Ancak Amerika o kuruluşa uzuv değildi. Bu ise onun için büyük bir eksi idi. II. Dünya uharebesi zamanı 1 Ocak 1942 tarihinde imza olunan Birleşmiş Milletler Demeci Birleşmiş Milletler Teşkilatı cihetden mühim bir gelişme olmuştu. ‘Birleşmiş Milletler’ tabiri o vakit Başkan Roosevelt tarafından söylenmiştir (Eskicioğlu, 1996: 205).

1945'te BM'nin yaratılmasıyla insan hakları kurumsal şekilde de dünya siyasetine girmiştir. Zira BM Şartı'nın birinci maddesi, BM'nin dört vazifesi arasında insan haklarını inkişaf ettirmeyi de vurgulamaktadır. Daha sonra kurulmuş İnsan Hakları Komisyonu, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesn'i yapmış ve çağdaş insan hakları belgelerinin esas referansı haline gelmiş Beyanname, 10 Aralık 1948 tarihi BM Genel Kurulu tarafından kabul olunmuştur. Rosswelt daha savaş yılları içinde dört özgürlük üzerine bir söylev verdi. Ardından 1941 yılında, “Atlantik Şartı” kabul edildi. Bu şart İnsan Haklarının ve BM' in kurulması açısından önemli bir aşamadır.

İHEB, belge değil, bildirge niteliği taşımaktadır, sözleşme değildir. Yani onaylandığı zaman devletleri hukuksal olarak bağlayacak, bir takım denetim mekanizmalarının işlerliğe geçmesini sağlayacak bir belge değildir (Gülmez, 2000: 28).

“Kişisel ve Siyasal Haklara Ait Uluslararası Sözleşme” ile Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara Ait Uluslararası Sözleşme” adlarıyla BM Genel Kurulunun 16 Aralık 1966 tarihi toplantısında oylanmakla kabul olundu. Lakin bunların yürürlüğe girebilmeyi için bir on sene daha beklemek gerekmiş. Bu sebebeden ki, her iki metin de yürürlük şartı olmakla en az 35 ülkenin sözleşmeleri onaylamakla katılma belgelerini Genel Sekreterliğe takdim etmesini öngörmekteydi. Bu şart katılan devlet sayısının otuz beşi bulmasıyla Ocak ve Mart 1976 tarihlerinde yerine gelmiş ve Sözleşmeler (ki bunlar “İkiz Sözleşmeler” olarak anılır) bu tarihlerden itibaren yürürlüğe girmiş bulunmaktadır (Kapani, 1991: 32).

Bu sözleşmelerdeki hakları çiğnediğiniz zaman, bunlara aykırı düzenleme ve uygulamalar içine girdiğiniz zaman denetlenebilmektesiniz. Koruma mekanizmaları alanında İnsan Hakları bu noktaya gelmiştir ve bu özel denetim mekanizmalarını işletme konusunda birey, hak öznesi konumuna getirilmiştir. Uluslar arası hukuk alanında birey hak sahibi olmuştur. Yani vatandaşı olduğu devlet bu hakları çiğnediği zaman, devletini Uluslar arası koruma mekanizmaları önünde şikayet edebilme durumundadır. Yani İnsan Haklarının korunması sivilleşmektedir, resmîlikten kurtulmakta, giderek sivil bir nitelik kazanmaktadır (Gülmez, 2000: 29).

İKİNCİ BÖLÜM

İSLAM HUKUKU

İslamdan evel Arap Yarımadasında ülke ya da benzer bir oluşum olmadığı için hukuk ile hukuksal bir örgütlenme çok fazla inkişaf etmemişti. Elbette adamlar arasındaki munasebetden yararn bir hukuksal işleyiş mevcut idi; lakin bu işleyiş başka alanlarda olduğu gibi örgüt asabiyetinin tabii tezahürleri gibi değerlendirilmelidir (İmamoğlu, 2013: 153).

İslamdan evel adli sistem, en esas ifadeyle “hakem usulü” ismini taşımaktaydı. Her konmevzuda da olduğu gibi hakem yönteminde de işleyişi belirlemiş kabile asabiyetiydi. Bu sebebden hakemler, insanların gözünde itibar olunan, varlıklı, asil ve güvenilir kişiler olmak mecburiyetindeydi. Araplar itibarı, en çok kendisinde olağanüstü kuvvet olduğuna güvendikleri şahıslarda ararlardı. Hakemin tayini mevzusunda ise, tarafların mütekabil anlaşmaları gerekliydi (İmamoğlu, 2013:154).

İslam hukuku, dinsel ilkelere dayanan ve İslam dinini benimseyen toplumların hukuk sistemidir. Allah’ın kullarına yönelttiği fiiller, inançlar ve ahlakla alaklı olan emirler yasaklar ile irşatlara ait olarak kullanılan bir deyimdir (Medkur, 1995: 8).

Baş kaynağı Kur’an’dır. Kur’an İslam hukukunun esasını oluşturur. İslam hukukunun önemli bir kaynağı da, Peygamberin sözleri ve davranışlarıdır. Bunlara hadis veya sünnet denir (Gözübüyük, 2011: 14).

İslam hukukunun tanımı ile yargısal alana tesiri , İslam hukukunun birinci kaynağı sayılan Kur’an’la gerçekten alakalıdır. Bu mevzuda Kur’an’da bir çok açıklamalar bulunmaktadır. Lakin açıklamalarda ortak olan taraf, helal ile haramın tespitidir. Allah’ın adamlar için iyi ile kötüyü alkışladığı buyrukların yazılı olması şeklinde inanılmış bir kitap

gibi Kur'an, adamlara ancak fikirlerini destekleyici bir menba olarak yok; aynı zamanda düşüncelerine de yön veren bir menba olmuştur (İmamoglu, 2013: 156).

İslam hukuku denildiği vakit, bu medeniyetle uğraşanların karşılaçacakları ilk kişi hiç şüphesiz, meşhur hukukçu İmam-ı Azam Ebu Hanife'dir. Böylece İslam hukuku da, Roma hukukunda olduğu şekilde, resmi bir ülke hukuku olmaktan çok ziyade, özel insanların yarattığı kaide ile kurallar bütünüdür, söyleyebiliriz (Eskicioğlu, 1996: 69).

İslam hukuku şeriata dayalı olmasından dolayı kendini teminat altına almış devamlılığını sağlamıştır. Devletler hukukları olarak İslam hukukunu benimsemişlerdir. Büyük filozof Mevdudi de Ebu Hanife'nin hususi çalışmaları sonunda yaranan İslam hukukunun hükümlerinin resmi hukuku durumuna geldiğini ifade etmekle şöyle söylüyor: Hususi bir yaşama şurasının geliştirmiş olduğu bir hukuk sistemi, kendi galebesi ile kurucularının ahlaki güvenilirliği yüzünden ülke ile imparatorlukların resmi hukuku olmuştu (Şerif, 1996: 320).

2.1. FIKIH İLMİ

Fıkıh, lügatte bilmek, anlamak; ıstılahta ise beden ile yerine getirilecek şer'i hükümleri bildiren ilim dalıdır (Ekinci, 2006: 12).

Bizin dillerimizde tam karşılığı bulunmayan Arapça fıkıh kelimesi, şeriatın, müminin Allah'a karşı ve diğer kimselere karşı dış sahadaki faaliyetleri tanzim eden kaidelerine taalluk eder. Bu itibarla fıkıh kelimesi, biz garplıların "hukuk" kelimesine verdiğimiz manadan bir bakıma geniş, bir bakıma dar bir mana almaktadır: Fıkıha, dinî emirlerin tatbiki, yani ibadet, şahıs hukuku, aile hukuku, miras hukuku, mamelek hukuku, usul hukuku ve ceza hukuku ve nihayet bizim için dini

merasime taalluk etmesi icap eden yeminler ve adaklar, hayvanların kesilmesi, kurbanların kesilmesi, mubah ve gayri mubah yiyecekler, hayvan ve balık avlanması hakkında dini hükümler, giyimler, memnu işler dahildir (Nallino, 1954: 543-544).

Aklın husn ve kubh, yani iyiyi ve kötüyü kavrama yeteneği olmakla birlikte, muhtelif insanların aynı şey hakkında farklı olarak hüküm beyan etmelerine sebep olan aklın medeni bir hayatın icapları bahis konusu olduğunda ciddi müşkülata karşılaştığı görülür (Hamidullah, 1979: 35-36).

Bu bakımdan ideal anlamda İslam Hukuku Allah'ın emirleridir. Hukukçuların vazifesi Allah'ın emirlerini anlamaya çalışmaktır. Fıkıh bilgilerini bilen kimseye “Fakih” denmektedir. Fıkıh bilimi, kişilerin yapması ile yapmaması mühim olan işleri gösterir. Ebu Hanife, fıkıh, “Fıkıh ilmi, kişinin leh ve aleyhindeki hükümleri bilmesidir. İlim ancak amel etmek içindir. İlim ile amel etmek, ahiret saadeti için dünya meşguliyetlerini terk edip gönülden çıkarmaktır” şeklinde tanımlar (Zernuci, 1980: 27).

Hicri ilk yüzyılın sonlarına doğru Hz. Peygamber ve Ashaba ait haberlerin toplanmaya başlanmasıyla birlikte, fıkıh ve ilim terimlerinin temsil ettikleri kavramsal içeriğe ilişkin bir ayrımın yaygınlık kazandığı görülmektedir. Bu gelişim aşamasında fıkıh kelimesi artık Kitap ve Sünnet üzerindeki zihni çabayı ve bu çaba ile ulaşılan fikri sonuçları ifade etmektedir (Türcan, 2003: 31).

Hanife'den sonra gelen fakihler, Osmanlı medeni kanunu Mecelle'nin ilk maddesindeki gibi tanımlamışlardır. Yani “şeriatın amele dair hükümlerini bilmektir.” şeklindedir. Tevbe suresinde, bir cemiyet de dini hükümleri iyi şekilde öğrenmek amacıyla kalmalıdır (Tevbe Suresi: 9/122) buyruğunda hususi bir fukaha topluluğuna işaret edilmiştir. Din

hususunda Hz. Muhammed (s.a.s.)’den başka hiçkimseye ilmi bir delile dayanmayarak dinde sözünü söyleme hakkını tanınmamıştır.

Klasik İslam hukukçuları İslam hukuku hükümlerini dört esas gruba taksim etmişlerdir. Buna göre fıkıh, ibadet (ibadetler), münakehat (aile hukuku), muamelat (borçlar hukuku), ve ukubat (ceza hukuku) olmak üzere dörde ayrılır. İbadet, namaz, zekat, oruç, hac ve cihad kısımlarına; münakehat, nikah, talak, nafaka, hıdane gibi aile hükümlerine; muamelat, ivazlı ve ivazsız akidlerle, muhasemat (muhakeme hukuku), feraiz (miras hukuku) gibi kısımlara; ukubat ise had, kısas ve tazir kısımlarına ayrılır (Ekinci, 2006: 17).

2.1.1. İslam Fıkının Oluşum Evreleri

İslam hukukunun tarihi süreci, Hz. Muhammet dönemi (vahiy dönemi), Sahabe dönemi (gelişme dönemi), müçtehit imamlar dönemi (olgunluk dönemi) ve taklit dönemi (duraklama dönemi) olmak üzere dört evreden geçmiştir.

2.1.1.1. Hz. Muhammed Dönemi

Bu devirde, fikhın kaynakları olan Kur’an ve Sünnet ortaya çıkmıştır ve bu kaynaklara ek olarak Hz. Peygamber’in içtihatları da vardır. Hz. Peygamber dönemi, fıkıh bakımından daha sonraki devirler için bir model yaratmaktadır. Böylece fikhın temelleri bu devirde atılmıştır.

“Ey Peygamberimiz! Biz seni gerçekten bir şahit, bir müjdeleyici ve bir uyarıcı gibi gönderdik. Allah’ın icazesıyla bir davetçi ve nur saçmış bir kandil olmakla.” (Ahzap Suresi: 45-46).

İslam'dan önce insanların örf ve adetleri vardı. Onların sıkıntı ve haksızlıklar yaşadıkları dönemden huzurlu bir döneme geçiş için Allah Hz. Peygamber'i ve İslam dinini göndermiştir.

2.1.1.2. Sahabe Dönemi

Bu dönem Hz. Muhammed (s.a.v.)'in ölümünden sonraki hicri 40 yılına kadar geçen dönemdir. Hz. Peygamber ise sahabilere, Kur'an'da hakkında etki bulunmayan bir mevzuda alimleri toplamalarını, mevzuyu aralarında danışmalarını, tek şahısın ictihadiyle hüküm vermemelerini söylemiştir. Bu yöntemi ilk olarak Hz. Ebubekir sonradan ise Hz. Ömer yapmıştır. Sahabelerin verdiği hükümler ve fetvalar Kur'an ve Sünnetlerden elde edilecek bilgilerle sınırlıydı. Karşılaştıkları olaylar karşısında Kur'an'da sünnetlerde böyle bir olayın benzerinin bulunup bulunmadığını araştırırlar ve bulurlarsa ona göre bir hüküm uygularlar. Eğer bulamazlarsa kıyasa başvurup kendi hükümlerini oluştururlardı. Sahabiler'in birçok rivayet ve içtihat miraslarına sahip olan Taabiiler de, hakkında nas bulunmayan mevzular öz re'yleleriyle içtihat yapıyorlardı. Bazı Tabiiler ise, re'iden ziyade hadisleri toplamaya çalışıyorlar ve içtihatlarında bunlara ağırlık veriyorlardı. Daha çok re'y taraftarları Irak'ta, hadis taraftarları da Hicaz'da dikkati çekiyorlardı. Re'y ile ictihad, genellikle Irak'lılarda kıyasa, Hicazlılarda da maslahata, yani kamu yararına dayanıyordu (Kılıçer, 1961: 35).

2.1.1.3. Müçtehit İmamlar Dönemi

Bu devirde mezheplerin teşekkül etmesiyle artık taklidin yavaş söz konusu edilmeye başladığını görüyoruz. Ebu Hanife, İmam Malik, İmam

Şafi ve Ahmed. Hanbel gibi müctehidlerin, Sahabilerin taklit edilmelerini prensip olarak kabul ettiklerini biliyoruz. Ebu Hanife'nin, Sahabilerden intikal eden görüşlerin gözümüz üstünde yeri vardır; fakat iş Hasan ve İbrahim'e gelince, onlar da insan biz de insanız; yani Tabiiler nasıl ictihad yapmışlarsa biz de öylece ictihad yaparız. sözü meşhurdur (Zehra, 1973: 210).

İmam-ı Şafii'nin kıyas için öne sürdüğü kartlardan bazıları; Kur'an'ı bilmek, sünneti bilmek, kıyası bilmek, hükümlerin amaçlarını bilmek, düzgün anlayış, iyi değerlendirmeye sahip olmak, dindar olmaktır.

2.1.1.4. Taklit Dönemi

Bu devirde, karşılaşılmış yeni meselelerin çözümü, daha önce yazılmış eserlerde yer almış hükümlerle uygulanmaya çalışılmıştır. Bu devir, daha evelki fikirlerin tekrarlandığı, yazılan eserlerin ancak şerh olunduğu, yeni eserlerin çok yazılmadığı bir devirdir. Fetva mevzularında çok muhtelif görüşlerin ortaya çıktığı için fakihler sadece ait olduğu mezhep imamının fikrini söylemeyi yeterli görmüşlerdir. Duraklama döneminde bağımsız içtihat neredeyse yok olduğu için, daha önce fıkıh usulünde belirtilen deliller doğrudan kullanılmamış, yeni meseleler çoğunlukla mezhepteki yerleşik kaidelere göre çözümlenmiş, bazen de mezhep içinde müctehitlik seviyesine ulaşan alimler tarafından usul kuralları kullanılarak çözümlenmiştir.

2.2. İSLAM HUKUKUNUN KAYNAKLARI

2.2.1. Kuran

Kur'an İslam'ın baş kitabıdır; şeriatın, İslam kanununun asıl kurucusu Allah'tır. Kur'an Peygamber Muhammed (s.a.v)'e Allah tarafından vahyedilmiştir ve müminlere bildirilmiştir (Ansay,1958: 10).

Hukuki düzenlemelerle ilgili ayetleri ise şöyle tasnif etmek mümkündür: Aile hukukuna 70 ayet, Medeni hukuka 70; Ceza hukukuna ait 30; Muhakeme usulüne ait 13; Anayasa hukukuna yaklaşık 10 ayet, Devletler hukukuna ait yaklaşık 25, İktisadi ve mali hükümlere ise yaklaşık 15 kadar ayet bulunmaktadır. Görülüyor ki, en geniş değerlendirme ile hukuki düzenlemelerle ayetlerin sayısı 240 kadardır. Bunların içinde siyasete ait olanlar ise, yukarıda bahsettiğimiz üzere 60-70 civarındadır ki, bütün Kur'an-ı Kerim'in %1 i sayılır (Armağan, 1992: 4).

2.2.2. Sünnet

İslam dininin, şeriatın asıl ilk kaynağı olan Kuran'dan sonra ikinci kaynağı olarak sünnet gelir. Hz. Peygamber (s.a.v)' den Kur'an dışında sadır olan söz, fiil ve takrirlerin hepsine denir. Bunlardan sözlü sünnet "kavli sünnet" veya "hadis" ismini alır (Armağan, 1992: 4).

2.2.3. İcma

Peygamberin vefatıyla artık vahyin arkası kesildi. Yeni hadiselerde kendilerine müracaat edilemiyordu. Diğer taraftan yeni ülkeler feth edildikçe, hatta daha Ebubekir zamanında ihtiyaçlar çoğalmaya, bunları karşılayacak hükümler koymak, hal yolları bulmak lüzumu duyuluyordu. Bu işte iki yoldan faydalanılmıştır. Biri icma öbürü kıyas (Ansay,1958:

17). Kuranda ve hadislerde bulunmayan veya hal sureti açıkça gösterilmeyen meselelerde (muayyen bir devir ulemasının fikir birliğinde ifadesini bulan) Müslüman cemaatinin anlaşmasıdır (Nallino,1954: 556).

2.2.4. Kıyas

Yukarıdaki üç kaynağın birinden çıkan kaidelerle analogik neticelere varmaktır. Kur'an, sünnet veya icmada hükmü bulunmayan bir meseleye, aralarındaki illet birliği sebebiyle, bu kaynakların birinde yer alan bir meselenin hükmünü vermeye kıyas denir.

2.3. İSLAM HUKUKUNUN TEMEL ESASLARI

Bir sosyal düzen kuralı olması yönüyle İslam hukuku daha doğru söylemiyle fıkıh, diğer düzen kurallarıyla bazı ortak özelliklere sahiptir. Bunun yanında kendine özgü özellikleri de vardır.

2.3.1. İlahi İradeye Dayalı Olması

İslam hukukunun betimi ilahi iradeyi temsil eden Kur'an ve Sünnet'tir. Buna şer'ilik ilkesi denilmektedir. Kur'an ve Sünnet'te açık öngörülen kurallar dışında olan kısmı ictehad yoluyla içine konulmuştur. Fıkıhın hem kaynak hem de bakış açısı ve hedef yönüyle taşıdığı bu ilahilik niteliği birçok ayet ve hadis tarafından da vurgulanmıştır:

“Biz sana gerçeği ortaya koymuş bu Kitab'ı indirdik ki, kişiler arasında Allah'ın sana gösterdikleri ile hüküm veresin. Sakın ha hainlerin koruyucusu olma!” (Nisa Suresi: 4/105).

2.3.2. Evrensellik

İslam insanların belli bir kısmının veya yeryüzünün belli bir bölümünün hukuku değildir. Aksine, beyaz olsun siyah olsun, Arap ya da Acem olsun, doğuda ya da batıda hangi sosyal konumda olursa olsun sırf insan olması dolayısıyla o, insan içindir. Bu hukuk düzeninde ayrımcılık, ırkçılık ve kutuplaşma yoktur; insanlar burada eşittir (Karadavi, 1999: 37).

2.3.3. Mutlak Adalet

Gayesi fakihlerinde belirttiği gibi kulların dünya ve ahret menfaatini beraberce sağlamaktı. Yoksa amacı, diğerleri bir tarafa özel bir tabakanın menfaatini garantiye almak olmadığı gibi, ahlaki ve ruhi açıları göz ardı edip maddi ve iktisadi yararları gerçekleştirmekte değildir. Yine gayesi, beşeri hukuk düzenlerinin yaptığı gibi ahret faydasını unutup sırf dünya menfaatini temin etmek, ya da ruhi açıdan aşırılığa kaçmış bazı din ve fırkalarda olduğu gibi dünya faydasını unutup ahiret menfaatini gerçekleştirmek değildir (Karadavi, 1999: 38).

2.3.4. Ferd ile Toplum Arasında Denge

Denge denildiği an, genelde akla gelen ilk şey komünizm ve kapitalizm sistemlerindeki uygulamalardan hareketle, mülkiyet mevzuudur. Halbuki bu meselenin sadece ekonomik alana yansıyan yönünden ibarettir. Bizim anlayışımıza göre denge, fert ve toplum hayatının bütün alanlarını kapsamak zorundadır. Bunun içinde Allah-kul münasebeti olduğu gibi, aile hayatına ait esaslar da bulunmalıdır. Madem insan sosyal bir varlıktır ve hayatını hemcinsleri ile kuracağı bir birliktelik içinde geçirecektir. Öyleyse bu birlikteliği ilgilendiren dini, idari, siyasi, askeri,

kültürel, iktisadi hiçbir şey bahsi edilen denge'nin dışında kalmamalıdır. İşte gerçek anlamda bu dengeyi kuran sadece İslam hukukudur.

İslam'ın felsefesi şudur: Fert her ne kadar kazansa ve görünüşte sahip olsa da onun gerçek sahibi değildir. Asıl malik Allah'tır, insan ise o malın temsilcisi ve koruyucusudur (Karadavi, 1999: 40).

2.3.5. Yaptırımın İkili Karakterde Olması

İslam hukuk kuralları onun hukuk düzeni olmasından dolayı dünyevi (hukuki ve cezai) yaptırımla desteklendiği veya aynı zamanda uhrevi yaptırımla da desteklenmektedir.

2.3.6. Bilimsel Doktrin Niteliğinde Teşekkül Etmesi

İslam hukuku, Kur'an ve sünnetlerden hariç kişisel içtihatlardan meydana gelmiştir. Kişisel içtihatlar net bilimsel faaliyet niteliğindedir.

2.3.7. Meseleci (Kazuistik) Yöntemle Oluşturulması

İslam hukukunun ana kaynakları, delilleri kitap, sünnet, icma ve kıyastır. Bu kaynaklardan müctehid hukukçular hukuk metodolojisi denilen ilim yardımıyla, hükümler çıkartmış ve bunları mesele mesele kitaplara geçirmişlerdir. Böylece İslam hukuku meseleci yani kazuistik bir şekil almıştır (Ekinci, 2006: 41).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSLAM'DA İNSAN HAKLARI

Batı medeniyetinden ödünç alınmakla (demokrasi, sosyalizm, komünizm) çağdaş müslüman fikrinde radikal yenilikler gibi görülmüş diğer kavramların aksine, kişi hakları kavramı, Müslüman halkın medeni geleneğine yabancı sayılmayan bir kavramdır. Öğretisel seviyesi kadar anlamsal seviyesi de asan şekilde gösterebiliriz. Adam kişiliğinden ayrılmayan haklar kavramı, esasında İslami bilincin içinde yer almıştır (Merad, 1995: 107). Yanlış fakat yaygın bir düşünce vardır, şimdi gündeme getirilmiş insani değerlerin kaynağı Aydınlanma Çağı'dır.

Batı'da 'İnsan hakları' anlayışı aydınlanma devirinden evel belki kullanılmamıştır ancak bunun evezine bizim medeniyet dünyamızda mahlukata merhamet ile şefkatle davranmak yahut kul hakkı anlayışları başta Kur'an ile Hadisler olmak üzere dini, siyasal, edebi ve içtimai eserlerde bir çok yerde geçmektedir.

İnsan hakkı ve hukuk devleti terimleri; Onsekizinci yüzyılın sonlarında ve Ondokuzuncu yüzyılın başlarında Batı düşünce çevresinde ortaya çıkmıştır, bu doğrudur. Ancak, yanıltmacaya kapılmayalım! Ortaya çıkan "kavram" değil "terim"dir. Hatta "insan hakkı" teriminin doğrudan doğruya "ilahi vahy"e dayandığını bile söyleyebiliriz, "adalet" terimi gibi. Batı düşüncesinde ortaya çıkan kavram değil-terim, sadece "hukuk devleti" terimidir.

Bu da maksadı iyi ifade edememektedir. Ondokuzuncu yüzyıl başlarında Alman düşünce çevresinde ortaya çıkmış Kamu Hukuku metinlerine geçmesi ise, Hitler döneminin acı deneyimlerinden sonra yine Almanya'da olmuştur. Kavram ise yine ilahi vahyden alınmıştır (Hatemi, www.fikirbeyan.net, Erişim Tarihi: 07.05.2018).

İslam öncesi Arabistan'da ve Ortadoğu'da görülen göçebe hayatı, hiçbir otorite tanımayan, tamamen başıboş, düzensiz ve anarşik bir yaşama tarzı idi. Kan gütmeye, adam öldürme, yağma, zorbalık ve hırsızlık bu devrin yerleşmiş, olağan usulleri sayılıyordu. İnsan hayatının hiçbir değer taşımadığı bu dönemde mülkiyet hakkına saygı diye bir şey yoktu. İşte İslamiyet, bu huzursuz, güvensiz, anarşik yaşama tarzı yerine her şeyden önce insan hayatını güvenlik altına alan bir toplum düzeni getirmek istemiştir. Amacı insana hürriyet sağlamak yerine, aksine, geçerlikte olan anarşik hürriyet anlayışını daraltmak ve insanların davranışlarını belirli sosyal kalıplar içine sokmaktır. (Kapani, 1991: 122).

İslam'da, insanların sahip olduğu hak ve hürriyetler Batı'da olduğu gibi doğuştan gelmeyip, onlara Tanrı tarafından verilen ayrıcalıklar olarak kabul edilmektedir (Lütem, 1952: 68-125). Batıda insan hakları bireysel bir anlam ifade etmesine karşılık, İslam'da insan hakları toplumun güvenliğini ve huzurunu sağlama anlamındadır. İslam öncesi dönemlerde Arabistan'da var olan kaos ve güvensizlik ortamını ortadan kaldırmayı amaçlayan İslam dininde hak ve özgürlükler konusunda önceliğin kişiden önce toplumsal bazda düşünülmesi son derece doğaldır. İnsan hayatının önemli olmadığı bir durumda zaten insan haklarının diğer boyutları olan mülkiyet, inanç özgürlüğü gibi kavramların bir değeri olmayacaktır. İnsanların can ve mal güvenliği daha çok ceza ve korkutma yoluyla sağlanmaya çalışılmıştır. Örneğin can güvenliğini sağlamak için "kıyas" cezası öngörülmüş, mülkiyetin korunması da hırsızlara verilen el ayak kesilmesi gibi cezalarla sağlanmıştır (Konan, 2011: 259).

İslam Hukuku'ndaki esas hak ile hürriyetler fikri, Batı'daki evreleri yaşamamış, geçirmemiştir. Çünkü İslam Hukuku'nun razı olduğu ve

biraz sonra esaslarını zikredeceğimiz hak ile hürriyetler, 14. Yüzyıldan beri mevcuttur ve doğal bir haktır. Uygulamada görülmüş aksaklıklar bir tarafa konulursa, umumi hak ile hürriyetlerin tümü, Kur'an'da, sünnette, Veda Hutbesi'nde ise Medine Anayasası'nda açık şekilde gösterilmiştir. Müslüman ülkeler ile en çok da Osmanlı Devleti'ndeki gayr-i müslimanlara ait ma'betler, mektepler ile mülkler, yüzlerce sayfa tutmuş eski mahkeme hükümleri böylece şer'îye sicilleri bunun esas şahididir. Hukukçuların Türk hukukunda ilk yazılı anayasası olmakla vasıflandırmış oldukları 1876 tarihli Kanun-i Esasi, sözkonusu hak ile hürriyetleri birinci defa kabul etmemiş, muhtemel olarak eskiden beri mevcut olan bu hak ile hürriyetleri ancak yazılı şekle getirmiştir. Bu husus birhayli mühimdir (Akgündüz, 1989 a).

3.1. İSLAM HUKUKUNDA TEMEL HAK VE ÖZGÜRLÜKLER

İslamiyet için haklar, aslen elde edilir. İslam'daki emir ile yasaklar, hakkı elde etmek için yok, muhafazasını sağlamak için vardır. Buna karşı Batı hukukundaki haklar, kanunlarla elde edilir. Anayasalarda esas hakların kazuistik (Detaylı) bir liste şeklinde belirtilmesinin sebebi budur. Şayet bir hak anayasada belirtilmiş ise mevcuttur. Ona karşılık İslam Hukukunda, kanunlarla yasaklanmamış her mevzuda, kişilerin hak ile hürriyetleri mevcuttur. İslam Hukuku, "Hakları" esas saydığı için haramları, esasen yasakları kabul etmiştir. Batı hukukunda gerçekler mücadele ile elde edildiği için kazanılmış her hak anayasalarda mevcut almış ve neticede uzun bir haklar listesi yaranmıştır. İslam Hukukunda esas olan serbesttir. Yasaklanmamış her şey kişinin hakkıdır. Yasalar da hakları muhafaza içindir (Oğuz, 1998: 4)

3.1.1.Yaşam Hakkı

Kimse kasıtlı öldürülmez. Hz. Peygamber de veda Hutbesinde “Kanlarınız, mallarınız ile ırzlarınız birbirinize haramdır.” söylemiştir. Allahımız (c.c.) şu şekilde buyuruyor: “Kimse cana kıymamış yahut yeryüzünde bozgunculuk etmemiş olan bir canı öldürmüşse, sanki bütün adamları öldürmüş gibidir. Kimse de onun hayatını kurtarmak için yaşatırsa, tüm insanları yaşatmış şekilde olur.” (Maide Suresi/32)

3.1.2. Hürriyet Hakları

Kişinin toplum içinde sahip olduğu bazı haklar vardır şunlardır:

3.1.2.1. Kişi Hürriyeti

Şahısın özgürlük hakkı, Hz. Ömer’in Mısır Valiliğine, bir hadiseden dolayı “Analarınızın hür doğurduğunu, ne vakitden beri köle yapıyorsunuz?” cümlesinde söylediği gibi “doğuştan gelmiş bir haktır.” Yine de Hz. Ömer, “İslam’da kimse bir mahkeme kararı olmadan tutuklanamaz.” söyler. Çünkü suç sabit oluncayadek adam masumdur. Bu cihetden herhangi bir nedene dayanmayark kişi, keyfi olmakla tutuklanamaz, alıkonulamaz yahut sürülgün edilemez (Oğuz, 1998: 4).

3.1.2.2. Konuşma Hürriyeti

Hz. Peygamber, ashaplarına doğrudan olsa yanlıştan olsa konuşmalara, tartışmalara katılmalarını söylemiştir. Bu hürriyet Dört Halife döneminde de devam etmiştir. Hatta Hz. Ali, Harici grup için “bir suç işlemeye kalkışmadıkları vakitce, istedikleri şekilde konuşmakta azattırlar.” demiştir.

3.1.3. Seçme ve Seçilme Hürriyeti

Devletin yönetimine katılmak ve yönetmek isteyenlere karşı görüşlerini bildirmek her müslümanın hakkıdır ve dört halife bunun en iyi örneğidir.

3.1.4. Din ve İnanç Hürriyeti

Her adamın, kendi din ile inançları sayesinde, dinini uygulama ile ibadetlerini etme özgürlüğü mevcuttur. “dinde zorlama yoktur.”(Bakara suresi/256), (Kehf suresi/ 29). Başka inanç gruplarına karışılmaması ve hakaret edilmemesi gerektiği de Kuran’da geçmektedir.

3.1.5. Meslek Seçme Hürriyeti

Meslek seçme serbestliği, insanın herhangi bir mesleği yahut yaşama şekli seçmede azat olması, sınıf, renk, inanç yahut görüş cihetden hiçbir ayırma olmaması gerektiği söylemektedir. Kişilerdeki sınırsız şekilde gizli yetenekler, yalnız onların akli eğilimlerine esasen yönelmelerine meslek edinmelerine izin verilmeyi durumunda ortaya çıkacaktır (Oğuz, 1998: 5).

3.1.6. Kanun Önünde Eşitlik

“Bir topluluğa duyduğunuz kin, sizi adaletten caydırmayın. Adil hareket edin, takvaya uyumlu olan budur.” (Maide Suresi/8) ayeti İslam’ın amacının yasaların tarafsız olarak herse eşit olarak uygulanmasını sağlamaktır. Farklı adalet duyguları insanların nefrete sürükleyecek ve toplumun bütünlüğünün bozacak olduğu için kanun önünde herkese eşit davranılır.

3.2. İSLAM HUKUKUNDA EŞİTLİK VE ÖZGÜRLÜK

İslam dini yaratılış açısından tüm insanları bir görür. İslam'ın ana kaynağı olan Kur'anda insanların eşit olduğu,“ İnsanlar, doğrusu biz sizleri bir erkek bir dişiden yarattık. Sizi milletler ve kabileler halinde koyduk ki, birbirinizle kolay tanışasınız”. “Ey insanlar sizi bir nefisten yaratmış ve ondan eşini yaratmakla ikisinden birçok erkekler ile kadınlar üreten Rabbinizden korkun”, “Bizim işlerimiz bize, sizin işleriniz size aittir”. Bizimle sizin aranızda bir tartışma yoktur ayetleri ile yer bulur (Konan, 2011: 264).

“Ey inançlılar! Adaleti titiz şekilde ayakta tutmuş, kendiniz, ana-babanız ile akrabanız aleyhinde bile olsa, Allah için şahitlik etmiş insanlar olun. (Haklarında şahit olduklarınız) varlıklı olsun, yoksul olsun, Allah onlara çok yakındır. Hislerinize uyararak adaletten kaçınmayın. Şahitliği şayet bükür yahut şahitlik etmekten kaçınırsanız, Allah yaptıklarınızdan haberdardır (Levent, 2002: 14).” Bu ayette insanların hâkim önünde yani mahkeme önünde eşitliğinden bahsedilir.

Adalet, İslam dininin, müminlerden ve özellikle idarecilerden istediğı en önemli prensiplerden biridir. Devlet başkanında aranan bir şart da “adalet” tir. Adaletsiz bir devlet yönetimi zulümdür. Zülüm ise vatandaşı huzursuz kılar, devleti tahrip eder. Kısacası adalet sadece yargı sahasında değil, devlet idaresinin her safhasında söz konusudur.

İslam hukukunda, kamu hizmetlerine girme hususunda, ırk, renk, kavim sebebiyle ayırım yapılmaz. Fakat bazı hizmetlerin özel olarak tahsil, tecrübe istemesi halinde eşitlikten söz edilemez. Kamu hizmetlerine girmede, istenen vasıflara sahip olmak şartıyla herkes eşittir.

Bütün İnsanların İstisnasız her mevzuda eşit şekilde olması ve bir şartlara tabi olmaları sayılan mutlak eşitlik, İslam'ın başa düşdüğü

anlamda eşitlik değildir. Çünkü eşitlik, fazilet ile şerefte değil, hukukta söz konusudur. Böylece kanun önünde beraberlik esastır. Mutlak eşitliği mudafa etmek, insan fitratını değiştirmekle olur. İslam tarihinde ve tüm Türk ülkelerinde, padişahlarla yoksulların diz çöküp aynı mahkemede yargılanması; Hz. Ömer'in adi bir hıristiyanla vecrûbe Hz. Ali'nin de adi bir yahudi ile yargılanması, İslam Hukukunda adaletin Haktan başka hiçbir şeye alet edilmediğini ve edilemeyeceğini göstermektedir. “Karıncaya da ayak basmayınız” söyleyen bir hukuk sistemi, mutlak ki insanların haklarını ihlal edemez. Hz. Peygamber kanun karşısında eşitliği şu şekilde formüle etmektedir: “Sizden evel milletlerin dağılmasının sebebi budur: İçlerinden onurlu biri hırsızlık yapınca, ona ceza vermezler; zayıf birisi hırsızlık yapınca, ona ceza verirlerdi (Akgündüz, 1989b).

Şüphesiz insan, hiçbir ilişki içinde olmayan, boşlukta varlığını sürdüren bir varlık değildir. Her şeyden önce insan varlığa çıkar çıkmaz kendisini içinde bulunduğu tabiat varlığı ile ilişki içindedir. Yine mahiyeti gereği, hemcinsleri ile beraber olmak zorundadır. Sosyal bir varlık olarak insan diğer insanlarla bir ilişki içindedir. Diğer insanların da hayatta bir takım talepleri, hedefleri, planları vardır. Böylece de insanlar birbirlerini sınırlarlar, birbirlerine bir takım kayıt ve şartlar koyarlar. Diğer taraftan, insan varlık bütünlüğü içinde bir yüce varlık, yani Tanrı tasavvuruna sahiptir. Bu bir iman olarak ortaya çıkar ve bu imana ait şuur her bireyde derece farkları gösterir. Bu şuur dereceleri çerçevesinde insan Tanrı ile ilişki içerisindedir (Aydın, 1994:1).

Yani insanın istekleri ve davranışlarına Tanrı tarafından bir sınır konulmuştur hürriyetin boyutları daraltılmıştır.

Batıdaki hürriyet kavramıyla İslam hukukunda ki hürriyet farklı temellere dayalıdır. İslam hukuku, dine dayalı bir hukuk sistemine

sahiptir. Hürriyet kavramı da İslam inancına göre oluşmuştur. Hürriyet, Allah'a göre belirlendiği için, İslam'da insanın mutlak manada hür yaşama kabiliyeti olmadığı söylenebilir. Fakat insan Allah'a kul olmakla, şeytanın emaresi altında olmak arasında tercih yapma durumunda kalabilir. Hür yaşamak isteyenler şeytana uymuş, delalete düşmüş kişilerdir.

Hürriyet'ne kendine ne de başkasına zarar verememek tarzında bir anlayışla kabul edilmiştir. 1789 Fransız İHB'nin 4.md sine göre "Hürriyet, başkalarına zarar vermeyen her şeyi" yapmaktır. Montesquieu' un fikirlerinden mülhem olan bu anlayış ile İslam Hukukundaki hürriyet anlayışı arasında fark vardır. İçki içmek, uyuşturucu madde kullanmak, bedenine ve ruhuna eziyet etmek gibi, lâik kanunların suç kabul ettikleri ya da etmedikleri fiillerin hepsi İslam hukukçularına göre, insana zarar verdiği için hürriyetin himayesinden istifade edemez (Armağan, 1992: 59).

3.2.1. İslam'da Kadınların Hukuki Durumu

İslam'dan evel birçok din ile kültürde kadının, hem insan gibi hem de haklar ile vazifeler cihetden erkeğe nispetle ikinci sınıf bir insan olarak kabul ve birhayli haktan mahrum olunduğu aşıkartır. Cehalete Araplarında da kadının vaziyeti değişik değildi; ana, eş, kardeş ile çocuklar olmakla kızlar ile kadınların hakları erkeklerin istek ile keyiflerine esaslanmakdaydı, dilediklerini verir ve dilediklerini alırlardı. Hz. Ömer (r.a) bu tarihi hakikati şu şekilde söylemiştir: "Cahiliye zamanında biz kadınları bir şey hesdab etmez, hesaba katmazdık; bu vaziyet Allah'ın onlar hakkında ayetler indirmesi ile kendilerine bir çok haklar vermesinedek devam etti." "Erkeklerin bir derecelik çokluğuna

bakmayarak kadınların da erkeklerinkine beraber, yani benzer haklarının bulunduğunu” bildiren ayet o günün dünyasında eşi olmayan bir “insan hakkı” kuralı ile “kadın hakları Vesikası” dır.

Cahiliye devrinde kadın, şahıs değil, şey olarak tanınmıştır. O devirde kadın bir esir gibi satılabilir ve Arap adetlerine göre diri diri gömülebilirdi. İslam’ın Arabistan’da yaptığı büyük medeni inkılapta kadının mevkii yükseldi (Ansay, 1958: 65).

Kadına yapılmış zulüm ile işkence, onu aşağılamış her tip sözlü ve fiili sataşma, onu hor ile zelil görmek, erkekten aşağıda görmek, ona hakaret etmek bilhassa kendisine yapılmasını istemediğini kadınına etmesi ve layık bilmesi bunların tümü cehalet davranışlarının kalıntılarıdır. Kur’an da bu tür hareketleri şiddetle kınamış ve hesabının sorulacağını aşık şekilde söylemiştir: “Kız çocuğun hangi suç bakımından öldürüldüğü kendisine sorulduğu vakit” “Erkeklerle elde ettiklerinden bir pay olduğu gibi kadınlara ise kazandıklarından bir pay mevcuttur.” ayetiyle erkeklerle arasındaki ayrımcılığı kaldırmış İslam, öte yandan da kadınlara fikir belirtme ve oy verme hakkını vermiştir. Veda hutbesinde Allah Resulü (s.a.v) şu şekilde buyuruyor: “Ey adamlar sizin kadınlar üzerinde hakkınızın mevcudluğu gibi, onların da sizlerin üzerinde hakları mevcuttur. Ben size onlara kötü davranmamanızı vasiyet ediyorum. Kadınlar sizlere Allah’ın emanetleridirler.” Emanete yapılmış hıyanetin sorgusu mutlak olacaktır.

Kadın, onuru zedelenmeyecek şekilde çalışma hakkına sahiptir. Ancak çalışmakla mecburi tutulamaz. Zira kadının geçim mükellefiyeti yoktur. Onun geçimi, kocasının, babasının veya varsa mükellef oğlunun üzerindedir. Öyle ki, geçimin helalinden olması şarttır. Kadının çalışma hürriyeti vardır; ancak bu onun tercihine bırakılmıştır (Baş, 1994: 148).

Kadın, müstakil olarak mal, mülk sahibi olabilir. Mülkiyeti bulunan mallar hususunda tasarruf edebilir. Kadın, tasarrufunda bulunan mal ve mülkle hayır hasenat yapabilir, başkasına bağışlayabilir yahut satabilir (Baş, 1994: 149).

Kadın evlilikte de bağımsız olarak tercihini kullanır. Evlenecek çiftlerin birbirlerini görmeleri, meşru şartlarda konuşmaları, anlaşmaları ve birbirlerini beğenerek evlenmeye karar vermeleri fitri haklarındandır. Kimse bu hakkı sınırlandıramaz veya kadını istemediği bi istikamete zorlayamaz (Baş, 1994: 149). Yetim kadınlar ve kız çocukları güzelse onlarla mal karşılığı mehirsiz olarak evlenilirdi.

Erkekler istedikleri zamanda kolayca boşayabiliyorlardı. Fakat kur'an bunun haram ve günah olduğunu söylemiştir; “Eğer ki velisi olduğunuz, malın sahibi, yetim kızla da evlenmekle, onlara haksızlık etmekten korkarsanız, onlarla yok, sevdiyiniz diğer kadınlarla, iki, üç ve dörde kadar evlenebilmeniz mümkün. Eğer aralarında adaletsizlik etmekten korkarsanız, birin almalısınız yahut evlendiğiniz ile yetinmelisiniz. Düzgün yoldan sapmamanız için en uyumlusu budur” (Nisa suresi 4/3). Kur'an da aslında tek eşliliğin geçerli olduğunu görüyoruz fakat özel durumlarda çok eşliliğe izin verilmiştir.

Mirasta erkeğe, kadına verilmiş miktarın iki misli verildiğini belirterek kadına haksızlık edildiğini iddia ederler. Ancak İslam'da kadın-erkek mirasta beraber pay alırlar. Ana, baba, dede, nine... kadın-erkek olsalar bile beraber pay alırlar. Yalnız kız ile erkek kardeşlerde kız kardeşe, erkeğin yarısı kadar miras verilmektir. Burada guya bir haksızlık varmış ekinde görülmektedir. Ancak mesela baba ölmüşse babanın üç dairesi varsa kız kardeş bir, erkek kardeş iki daire almaktadır. Kız kardeş ise erkekle evleneceği vakit, kız kardeşin bir dairesiyle evlenmiş olacağı erkeğin ailesinden özüne miras kalmış iki payı bir araya gelince

toplama üç payları olmaktadır. Erkek kardeşin de kendinin iki payıyla eşit bir kızla evlenirken evleneceği kadının bir payıyla birlikte onların da toplamda üç payı olur. Hem de erkek kardeş evleneceği kıza başlık verir. İslam'da başlık parası yoktur, mihir kadına boşanma vuku bulursa bir sosyal güvenlik olsun diye sigorta olarak verilir (Bozkurt, www.mehmetbozkurt.com.tr, Erişim Tarihi: 16.05.2018).

“Erkeğin ve kadını yaratana and olsun ki sizin işleriniz çeşit çeşittir. Bu sebepten kim yoksullara verir, (günahlardan) muhafaza ederse kendini ve en güzel (sözü) hakikatlerse , ona en asan şekilde kolaylaştırırız. Ancak kim cimrilik yaparsa kendini Allah'dan müstağni görmektir ve en güzel (sözü) ise yalanlarsa en gücü kolaylaştırırız” (Leyl Suresi/59). Allah, düzgün yola davet ederken kadın ile erkek ayrımı yapmamıştır.

Yine 16/Nahl suresinin 97. ayet-i kerimesinde Yüce Allahımız şu şekilde buyurmaktadır: Erkek, kadın inanmış olmakla kim iyi iş yaparsa ona iyi bir hayat sağlayacağız. Görüleceği gibi, bu ayet-i kerimede de Yüce Allahımız, kadın-erkek ayırması yapmayarak inanıp hoş iş işleyenlere hoş bir hayat sağlayacağını müjdelemektedir (Akdemir, 1997: 253).

3.2.2. İslam'da Kölelik Müessesesi

İnsanoğlu tarihi gibi eski olan kölelik müessesesine birinci çağlardan başlamakla bir çok uygarlıkta görmek mümkündür. Sümerler, Akadlar, Antik Mısır, Hitit, Fenike, Babil, Hint medeniyetlerinde kölelik müessesesi mevcut olmuştur. Eski Yunan ile Roma'da da kölelik tam şekilde bir kurum olmakla karşımıza çıkmaktadır. Kölelik teşkilatının ortaya çıktığı medeniyetlerde kölelerin hukuki statüleri tam olarak aynıdır. Köleler haklar ile borçlara ehil sayılmıyorlar ve bu sebeple hukuk sistemi dahilinde kişi olarak kabul olunmamışlardır. Köleler hakk

sahibi değil konusu olmuşlardır. Köleler genellikle tarım ve ev işlerinde kullanılmışlardır (Akyılmaz, t.y: 2).

Esaret, İşlam'dan önce Araplarda vardı. Nitekim Yunan'da, Roma'da, Babil'de, Mısır'da ve İsrail' de olduğu gibi. Araplarda borçlular esir olurdu, bir kimse kumar yolu ile de esir olabilirdi. Araplar, cariyelerden olan çocuklarını esir sayarlardı. Ancak o ocuk necip ve zeki çıkarsa onu tanıyarak nesebine sokar, öyle çıkmazsa esir bırakılırdı. Gene İşlam'dan önce Araplar kolay surette esir azat etmezlerdi (Ansay, 1958: 67).

İşlam'a göre insanlar doğuştan hürdür. Aslolan hürriyettir; kölelik istisnaidir. Ayrıca kölelik İşlam'ın getirdiği ve düzenlediği bir müessese de değildir. İşlam dini geldiğinde Arabistan'da ve bütün dünyada kölelik mevcuttu. Köle ticareti, ticaretin birinci derecede bir kalemi ve sosyal hayatın önemli bir temeli olarak kabul ediliyordu. Bu durum asırlarca devam etmiştir (Armağan, 1992: 37).

İşlamiyet yarandığında köleliği gerek Arap cemiyetinde gerekse başka komşu cemiyetlerde yerleşik bir kurum gibi bulmuş, müesseseyi kabul etmiştir. İşlamiyet'in köleliği kabul etmesi beraberlik ideali ile çelişir görünmektedir. Bununla beraber İşlamiyet'in köleliğe karşı hareketini iki özelliğin belirtdiği söylenebilir: Bunlardan ilki İşlamiyet'in tedrici olarak kölelik müessesesini kaldırmayı hedeflemiş olması, ikincisi ise azad oluncayadek kölelere insani şekilde muamele olunması mevzusunda tesirli önlemlerin alınmasıdır. İşlamiyet'in kölelik müessesesini neden tamamen ortadan kaldırmadığı konusunda çeşitli görüşler mevcuttur. Bilindiği zere İşlam hukukunda köleliğin en mühim kaynağı savaş esirliğidir. İşlam hukukunca savaşta ele geirilmış esirler için üç hal söz konusu olabilir. Karşılıksız yahut belli bir fidye karşılığında serbest bırakmak, azatlıklarını ellerinden almakla kle statüsüne geçirmek veya öldürmek. Köleliğin ortadan kaldırılması halinde, eğer esirlerin serbest

bırakılması mümkün olmazsa kendilerini bekleyen akıbet ölümdür (Akyılmaz, t.y : 5).

İslam köleliği kaldırıcı azat etmeye teşvik etmiştir. Hz. peygamber de azat etmenin sevap olduğunu söylemiş, insanlara sözleriyle ve davranışlarıyla bunu teşvik etmiştir; “Hastaları ziyaret ediniz, açları doyurunuz ve esirleri serbest bırakınız (köleleri azad ediniz).” (Armağan, 1992: 38-39).

Köleliğin ortaya çıkması iki sebeple olabilir: Doğumla veya savaş esirliği yolu ile. İslam hukukunda köleliğin en önemli kaynağı savaş esirliğidir. Müslümanlarla gayrimüslimler arasındaki savaşta aman dilemeyen (zimmiliği kabul etmeyen) veya İslamiyet’i kabul etmeyenler esir düşerlerse köleleştirilebilirler. Kur’an’ı Kerim savaş esirlerinin harp sona erince ya karşılıksız veya fidye karşılığı salıverilmesinden bahseder. Buna mukabil savaş esirlerinin köle edilmesine doğrudan doğruya izin veren bir ayet yoktur (Akyılmaz, t.y: 6).

İslam dininin esaslarını gösteren Kur’an ve sünnet, insanlar arasında yardımlaşmayı, kardeşliği, cehaletten kurtulma ve adaleti teşvik ederken kölelik gibi hürriyetin olmadığı bir sistemi teşvik etmesi düşünülemez. Arap ve Arap olmayan arasında takva dışında hiçbir fark bulunmadığını söyleyen bir dinde kölelik müessesesine bir yer vermez. Köleliğin bir anda tamamen ortadan kaldırılması imkansız olduğundan ortadan kalkmasını sağlayıcı düzenlemeler yapılmıştır.

3.3. VEDA HUTBESİ

Peygamberimiz (s.a.v.)'in, Hicretin 10. Senesinde Mekke'de adamlara hitaben yapmış olduğu veda konuşması sayılan Veda hutbesi, tüm insanlığa ışık olacak, bazı yerlerde ashaba, bazı yerlerde insanlığa seslenmiş ve ders alınması önemli olan bir vesikadır (Genç, 1998 : 8).

Hz. Muhammet'in peygamber olduğu dönemde dünyada zina, içki, kumar, esir pazarları kadın zulmü gibi cahil anlayışlar vardı. Hz. Peygamber, kısa ve öz olmakla beraber insan haklarını durumunu tanımladı. Veda Hutbesi'nde; önce insan, Allah'ı bilmeli sonra ahirete inanmalı, kadere inanmalı, ahlak ile donanmalıdır. Veda Hutbesi'yle birlikte sahte tanrılar kaldırıldı, maddi ve manevi yapı oluşturuldu. İnsanlık inanç ve ibadet hürriyeti, can ve mal güvenliği, ahlak kuralları ve vatan güvenliği başta olmak üzere haklar güvence altına alındı.

Hz. Muhammet, Arafat'ta devsi Kasva'nın üzerinde 120 bin civari Müslüman'a Veda Hutbesi'ni buyurdu:

Hamd Allah'a aittir. O'na hamdeder, O'ndan yardım dileriz. Allah kimese hidayet ederse, demek ki, onu kimse saptıramaz. Sapıklığa düşürmüş olduğunu da hiçkimse hidayete erdiremez. Şehadet ederim ki; Allah'dan başka ilah mevcut değil. Birdir, benzer ortağı, dengi ve benzeri mevcut değil. Yine şehadet ederim ki, Peygamberimiz (a.s.) O'nun kulu ile Rasülüdür.

Ey insanlar! Sözümü iyice dinleyiniz! Bilmiyorum, belki bu yıldan sonra sizinle burada bir daha görüşmeyeceğiz.

İnsanlar! Bugünleriniz nasıl da mukaddes bir gün ise, şu aylarınız nasıl mukaddes bir ay ise, bu şehriniz (Mekke) nasıl güzel bir şehir ise, canlarınız, mahsulleriniz, namuslarınız da öylece mukaddestir, her türlü tecavüzden muhafaza edilmiştir.

Ashabım! Mutlaka Rabbinize kavuşacaksınız. O'da sizi ettikleriniz yüzünden sorguya çekecektir. Olmaya benden sonra önceki sapıklıklara dönmeyiniz, birbirinizin boynunu kesmeyiniz ! Bu vasiyetimi, burada olanlar, olmayanlara ulaştırın. Mutlak ki, burada olan kimse bunları çok iyi anlayan birisine yetiştirmiş olur.

Ashabım! Kiminse yanında bir emanet var ise, onu şu an sahibine versin. Biliniz ki, faizin her nevi kaldırılmıştır. Allah şu şekilde hükmetmiştir. Birinci kaldırdığım faiz de Abdulmutallib'in oğlu (amcam) Abbas'ın faizidir. Ancak anaparanız size mahsustur. Ne zulmediniz, ne de zulme karşılaşıyorsunuz.

Ashabım! Dikkat ediniz, cehaletten kalma tüm kaldırılmıştır, ayağımın altındadırlar. Cehalet devrinde güdülmüş kan davaları da tamamen kaldırılmıştır. Kaldırdığım birinci kan davası Abdulmuttalib'in torunu Iyas bin Rabia'nın kan davasıdır.

Ey insanlar! Mutlak ki, şeytan bu toprağınızda kendisine tapınmaktan tamamen ümidini kesmiştir. Ancak siz bunun haricinde ufak tefek işlerinizde ona uysanız, bu da onu razı edecektir. Dininizi muhafaza etmek için bunlardan da kaçınınız.

Ey insanlar! Kadınların haklarını savunmanızı ve bu konuda Allah'tan çekinmenizi tavsiye ederim. Siz kadınlarınızı, Allah'ın emaneti gibi aldınız ve onların namusunu özünüze Allah'ın emriyle helal kılmışdınız. Sizin kadınların üzerinde hakkınız, kadınların ise sizin üzerinizde hakkı mevcuttur. Sizin kadınların üzerindeki hakkınızı; yatağınızı kimseye vermemeklerini, hoşlanmadığınız kimseleri icazeniz olmadıkça evlerinize almamalarıdır. Ayrıca gelmesine izin vermediğiniz bir kimseyi evinize alırlarsa, Allah, size onları yataklarında tek bırakmanıza ve daha mümkün değilse hafifçe dövüp sakındırmanıza icaze vermiştir.

Kadınların ise sizin üzerinizdeki hakları, meşru örf ile adete esasen yiyecek ile giyeceklerini temin etmenizdir.

Ey mü'minler! Size iki emanet veriyorum, onlara sarılıp uyduğunuz müddetçe yolunuzu hiç şaşırmasınız. Sözkonusu emanetler, Allah'ın kitabı Kur-an-i Kerim ile Peygamberin sünnetidir.

Mü'minler! Sözümü iyice kulak veriniz ve iyice belleyiniz! Müslüman Müslüman'ın kardeşidir ve böylelikle tüm Müslümanlar kardeşirler. Bir Müslüman'a kardeşinin kanı, malı bile helal olmaz. Ancak malını gönül hoşluğu ile verse o başkadır.

Ey insanlar! Allahımız her hak sahibine hakkını vermiştir. Her kişinin mirastan hissesini vermiştir. Mirasçıya vasiyet etme lüzumu yoktur. Çocuk kimin yatğında doğmuşsa ona aittir. Zina etmiş kimse için mahrumiyet mevcuttur.

Ey insanlar! Rabbiniz tekdir. Babanız da tekdir. Tüm insanlar Adem'in çocuklarıdır, Adem ise topraktan yaratılmıştır. Arabın Arap olmayana, Arap olmayanın da Arapa üstünlüğü olmadığı şekilde; kırmızı sıfatlının siyah üzerine, siyahın ise kırmızı tenli üzerinde bir üstünlüğü mevcut değil. Üstünlük yalnız takvada, Allah'tan çekinmektir. Allah yanında en değerli olanınız O'ndan en çok çekineninizdir. Azası kesik siyahi bir köle size amir gibi tayin olursa, sizi Allah'ın kitabı ile idare etse, ona kulak veriniz ve itaat ediniz. Kimse öz suçundan başka biriyle suçlanamaz. Baba, oğlun suçu üzerine, oğlu ise babasının suçu üzerine suçlanmaz.

Dikkat edin! Aşağıdaki dört şeyi kesin olarak yapmayacaksınız:

- Allah'a hiçbir şeyi ortak saymayacaksınız.
- Allah'ın haram ile dokunulmaz saydığı canı, haksız yere almayacaksınız.
- Zina yapmayacaksınız.
- Hırsızlık etmeyeceksiniz.

İnsanlar! Yarın beni sizden sorsalar, ne söyleyeceksiniz? “Sahabe-i Kiram birden söyle diğeyüksekede dediler: “Allah'ımızın elçiliğini ifa ettiniz, görevinizi hakkıyla yaptınız, bize vasiyet ile nasihatte bulunduğunuz için şahadet ederiz!” Bunun üzerine Peygamber Efendimiz (a.s.) şahadet parmağını kaldırdı, sonrada cemaatin üzerine çevirmekle indirdi ve şu şekilde buyurdu;

“Şahid ol Allahım! Şahid ol yarabim! Şahid ol yarabim!” (Yolcu, <http://www.enfal.de/veda.htm>, Trişim Tarihi: 22.05.2018).

Tarih boyunca insanlığa sunulan hitabeler içinde en anlamlı mesaj taşıyan Veda Hutbesi'nde Hz. Muhammet sonraki zamanlarda aralarında olamayacağını kendisinin de bir ölümlü olduğunu belirtmiştir. Veda Hutbesi, aynı zamanda bir insanlık beyannamesi niteliğindedir.

3.3.1. Veda Hutbesi ile İnsan hakları Evrensel Beyannamesinin

Karşılaştırması

Veda Hutbesi ve İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi arasında bazı benzerlikler olsa da aralarında büyük farklılıklar vardır. Bu iki metin arasındaki benzerlik konularının insan hak ve hürriyetleri olmasıdır. Sadece konu benzerliğidir. İHEB, aranan ve istenilen sonucu verememiştir (Baş, 1994: 250).

Veda Hutbesi ile İHEB arasında 13 asır gibi büyük bir zaman farkı vardır. Bu zaman farkına rağmen Veda Hutbesi gerçek bir İnsan Hak ve Hürriyetleri Beyannamesi mahiyetindedir. Ve İHEB'nin Veda Hutbesi'nden esinlendiği bazı kaynaklarda iddia edilmektedir. Hayvan hakları, batı dünyasında 19. Asırda gündeme gelmekteyken; 13 asır önce Hz. Muhammet hayvanlarla ilgili tebliğ etmiştir.

İki metin arasında dünya görüşü farklılığı vardır. En önemli fark insana ve kainata olan yaklaşımdır. İHEB, materyalist görüş ile kaleme

alınmıştır. Materyalist görüş, hakimiyeti Allah'tan alarak insana vermeye kalkışmıştır. Veda Hutbesi, Tevhidi dünya görüşüyle yazılmıştır. Bu hitabenin kaynağı ilahidir. Her şeyin hâkimiyetini Allaha veren bir görüşle oluşturulmuştur. İHEB, görüş yanlışlığı dolayısıyla doğru-yanlış sınırlarını yanlış belirlemiştir. Ölçüsü, insanı anlamak ve anlatmak olan İHEB, insanı keşfedememiştir. İnsan anlaşılmadan onun hak ve hürriyetlerin bahsetmek pek mümkün olmaz.

Veda Hutbesi'nde ortaya konulan düşünce, insan fitratından hareket eder, insan huzuru ve ebedi saadeti esas alır. Allah'a imanı ve imanın gereklerini konu alır. İnsanı Hakk'a ve O'nun rızasına yönlendirir. Halbuki İHEB'nde gaye bir yana basit bir hedef bile gösterilmemiştir. İnsan yaratıcısından kopuk sahipsiz olarak yorumlanmıştır. Materyalist dünya görüşü, insanı sosyal hayvan olarak nitelemiş, bir çekirgenin ölmesiyle, bir insanın ölmesi arasında büyük fark görülememiştir. Sadece hayat hakkı değil, bütün hak ve hürriyetlerde de durum aynıdır (Baş, 1994: 261-267)

SONUÇ

İslam Hukukunda insan hakları kavramı değerlendirilirken, ilk olarak insan hakları kavramının tanımını yaparken günümüzdeki temel hak ve hürriyetlerin ne olduğu ve 1982 T.C.Anayasası'ndaki temel hak ve hürriyetleri ele alan maddeleri göz önünde bulundurulmalıdır.

İnsan hakları, ırk, din, dil ayrımı gözetmeksizin bütün insanların yararlanabileceği haklar sayılmaktadır. Söz konusu haklardan yararlanmak cihetden vatandaş ile yabancı arasında ayrım yoktur. Anayasamızda “insan hakları” kavramı yerine “temel hak ile hürriyetler” kavramı kullanılmaktadır.

Mezopotamya'da M.Ö. 1728-1686 yıllarında yaşayan Babil Kralı Hammurabi tarafından kanunnamesi taş sütunlara yazdırılarak Babil şehrinin bir meydanına diktirilmiştir. Okuma bilen herkesin hak ve yükümlülüklerini öğrenmesini sağlamıştır. Tarihte ilk insan hakları Hammurabi döneminde görülmüştür.

632 yılında Hz. Muhammet tarafından 124.000 müslümana okunan Veda Hutbesi, günümüzdeki evrensel bildirgelerinin ilham kaynağı olmuştur denebilir. 13 asır okunan bu hutbe Tevhidi dünya görüşüne sahiptir. Yani her şeyin hâkimiyeti Allah'a veren bir görüşle oluşturulmuştur. İnsanı keşfetme amacı vardır. Veda Hutbesi, insan hakları hususunda en önemli fıkıh kaynaklarından biridir.

1948 yılında hazırlanan İHEB, belge değil, bildirge niteliği taşımaktadır. Yani onaylandığı zaman devletleri hukuksal olarak bağlayacak, bir takım denetim mekanizmalarının işlerliğe geçmesini sağlayacak bir belge değildir. Bu yüzden fazla geçerliliği olan bildirge değildir.

İnsan hakları anlayışı, Müslüman halkın medeni geleneğine yabancı olmayan bir anlayıştır. İslam öncesi Arabistan'da ve Ortadoğu'da

görülen göçebe hayatı, hiçbir otorite tanımayan, tamamen başıboş, düzensiz ve anarşik bir yaşama tarzı idi. İnsan hayatının hiçbir değer taşımadığı bu dönemde mülkiyet hakkına saygı diye bir şey yoktu. İşte İslamiyet, bu huzursuz, güvensiz, anarşik yaşama tarzı yerine her şeyden önce insan hayatını güvenlik altına alan bir toplum düzeni getirmek istemiştir. Amacı insana hürriyet sağlamak yerine, aksine, geçerlikte olan anarşik hürriyet anlayışını daraltmak ve insanların davranışlarını belirli sosyal kalıplar içine sokmaktır

İslam Hukukunda, kanunlarla yasaklanmamış her mevzuda, insanların hak ile hürriyetleri vardır. İslam Hukuku, “Hakları” esas saydığı için haramları, böylece yasakları saymıştır. Hiç kimse kasten öldürülemez, kişinin özgürlük hakkı doğuştan gelen bir haktır, kişi yanlıştta olsa tartışmalara katılabilmelidir, her insanın, öz din ile inançları doğrultusunda, dinini uygulama ile ibadetlerini yapma azatlığı vardır, her insan kendine uygun olan mesleği seçmekte özgürdür, herkes kanun önünde eşittir.

Kadına yapılmış zulüm ile işkence, onu aşağılamış her türlü sözlü ve fiili değinme, onu hor, zelil görmek, erkekten aşağı saymak, ona hakaret etmek bilhassa kendisine edilmesini istemediğini kadınına edilmesi ve layık bulması bunların hepsi cehalete hareketlerinin kalıntılarıdır. İslam’la kadının mevkii yükseldi. Kadına yapılacak her kötü hareketin hesabının sorulacağı Kur’an’da geçmektedir.

İslam, köleliği kaldırıcı azat etmeye teşvik etmiştir. Hz. peygamber de azat etmenin sevap olduğunu söylemiş, insanlara sözleriyle ve davranışlarıyla bunu teşvik etmiştir

İslam Hukuku, insan haklarına saygılı bir hukuktur. Cahiliye döneminin izlerini silmekte de büyük rolü vardır. İslam’ın insan haklarına önem vermediği, kadınların hor görüldüğü bir din olduğu önyargısının aslında

doğru olmadığını görüyoruz. O yılların şartlarına rağmen 19 ve 20. yüzyıldaki insan haklarına dair bildirgelerden daha çok insan hakları hakkında ince bir görüşe sahip olduğu aşıkardır.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

ANAYURT, Ömer (2014), **Hukuka Giriş ve Hukukun Temel Kavramları**, Seçkin Yayınları, Ankara.

AKILLIOĞLU, Tekin (2000), **Genel Olarak İnsan Hakları**, Farklı Bakış Tarzlarıyla İnsan Hakları Uygulamaları, Emniyet Genel Müdürlüğü, Ankara.

ANSAY, Sabri Şakir (1958), **Hukuk Tarihinde İslam Hukuku**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara.

AKDEMİR, Salih (1997), **Tarih Boyunca ve Kur'an-ı Kerim'de Kadın**, İslami Araştırmalar, Cilt 10, Sayı 4, Ankara.

AKYILMAZ, Gül (2015), **Osmanlı Hukukunda Köleliğin Sona Ermesi ile ilgili Düzenlemeler Tanzimat Fermanı'ndan Sonra Kölelik Müesseseleri**, Cilt XX, Ocak 2016, Sayı 1.

ARGUN, Nurel Fazilet (1985), **Sendikal Hak ve Özgürlüklerin Hukuku Niteliği**, Sayı 1, T.B.B.D, Ankara.

ARMAĞAN, Servet (1992), **İslam Hukukunda Temel Hak ve Özgürlükler**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.

AYDIN, Hüseyin (1994), **Kur'an Açısından İnsan Hürriyetlerinin Sınırlandırılmasına Bir Yaklaşım**, 4.cilt, U.Ü.İ.F.D, Bursa.

AKGÜNDÜZ, Ahmet 1989 (a), **İslam Hukukunda Hak ve Hürriyetlerin Tarihi Gelişimi 1**, Sayı 124.

AKGÜNDÜZ, Ahmet 1989 (b), **İslam Hukukunda Hak ve Hürriyetlerin Tarihi Gelişimi 2**, Sayı 125.

AYDIN, Hakkı (2015), **İslam Hukuku, Devlet ve Ahkam-ı Sultaniye İlişkisi**, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, V Cilt, Sayı 2.

- AKGÜNDÜZ, Ahmet (1989) (a), **İslam Hukukunda Hak ve Hürriyetlerin Tarihi Gelişimi 1**, Sayı 124.
- AKGÜNDÜZ, Ahmet (1989) (b), **İslam Hukukunda Hak ve Hürriyetlerin Tarihi Gelişimi 2**, Sayı 125.
- BAŞ, Haydar (1994), **Veda Hutbesi'nde İnsan Hakları**, İcmal Yayınları, İstanbul.
- BERKİ, Şakir (1972), **İslam Hukukunun Ana Hatları**, A.Ü.İ.F.D, cilt 20, sayı 1, Ankara.
- ÇUHADAR, Andaç (t.y), **İnsan Haklarının Tarihsel Gelişimi ve Düşünce Özgürlüğü**, Ç.Ü.E.F.D,Adana.
- EBU ZEHRA, Muhammet (1973), **İslam Hukuku Metodolojisi**,(Çev. Abdullah Şener), Ankara Üniversitesi, Ankara.
- EKİNCİ, Ekrem Buğra (2006), **İslam Hukuku**, Arı Sanat Yayınları, İstanbul.
- ESKİCİOĞLU, Osman (1996), **İslam Hukuku Açısından Hukuk ve İnsan Hakları**, Anadolu Yayıncılık, İzmir.
- GÖZLER, Kemal (2000), **Türk Anayasa Hukuku**, Ekin Kitapevi, Bursa.
- GÖZÜBÜYÜK, A.Şeref (2000), **Anayasa Hukuku Anayasa Metni Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi**, Turhan Kitapevi, Ankara.
- GÖZÜBÜYÜK, A.Şeref (2011), **Hukuka Giriş**, Turhan Kitapevi, Ankara.
- GÜLMEZ, Mehmet (2002), **İnsan Haklarının Tarihsel Gelişimi ve Bugün ki Ulaştığı Nokta**, Farklı Bakış Tarzlarıyla İnsan Hakları Uygulamaları, Emniyet Genel Müdürlüğü, Ankara.
- HAMİDULLAH, Muhammet (1979), **İslam'da Devlet İdaresi**,(Çev. Kemal Kuşçu), Beyan Yayınları, Ankara.

KABOĞLU, İbrahim (1993), **Özgürlükler Hukuku**, Afa Yayınları, İstanbul.

KALABALIK, Halil ve MURAT Erdem (2012), **Temel Hukuk Bilgisi**, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

KAPANİ, Münci (1981), **Kamu Hürriyetleri**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara.

KAPANİ, Münci (1991), **İnsan Haklarının Uluslararası Boyutları**, Bilgi Yayınevi, İzmir.

KARADAVİ, Yusuf (1999), **İslam Hukuku Evrensellik ve Süreklilik**, Marifet Yayınları, İstanbul.

KARAMAN, Hayrettin (1986), **İslam Hukukunda İctihad**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.

KARAMAN, Hayrettin; ALİ, Özek; İBRAHİM KAFİ, Dönmez; MUSTAFA, Çağrı; SADRETTİN, Gümüş ve ALİ, Turgut (2012), **Kuran-ı Kerim ve Açıklamalı Meali**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.

KILIÇER, Esat (1961), **İslam Fıkında Rey Taraftarları**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.

KILIÇOĞLU, Ahmet (2012), **Medeni hukuk Temel Bilgiler**, Seçkin Yayınları, Ankara.

KONAN, Belkıs (2011), **İnsan Hakları ve Temel Özgürlükler Bakımından Osmanlı Devletine Bakış**, G.Ü. H.F.D, Cilt 15, Sayı 4, Ankara.

LEVENT, Etem (2002), **Belgeler Işığında İnsan Hakları**, Babıali Kültür Yayıncılık, İstanbul.

LÜTEM, İlhan (1952), **Ferdin Milletler Arası Himayesi**, A.Ü.H.F.D, Cilt 9, Sayı 1, Ankara.

- MEDKÜR, M. Sellam (1996), **İslam Hukuku Başlangıcı**, Nun Yayıncılık, İstanbul.
- MERAD, Ali (1995), **İslam Hukuku ve İnsan Hakları**, (Çev. Tahir Yücel ve Şennur Karakurt), Endülüs Yayınları, İstanbul.
- NALLİNO, Carlo A. (1954), **İslam Hukuku**,(Çev. Akif Enginay), A.Ü.H.F.D,Cilt 2, Sayı 1, Ankara.
- OĞUZ, Alpaslan (1998), **İslam hukukunda Temel Hak ve Özgürlükler**, Ahenk Dergisi, Sayı 1, İstanbul, s.4-5.
- SABUNCU, Yavuz (2014), **Anayasaya Giriş**, İmaj Yayınevi, Ankara.
- SANIOĞLU, Hilal (2008), **Avrupa Birliği Hukukunda İnsan Hakları**, T.B.B.D, Sayı 74.
- ŞERİF, Muhammet (1996), **İslam Düşüncesi Tarihi**, Cilt 2, İnsan Yayınları, İstanbul.
- TAVAN, İbrahim (1998), **Veda Hutbesi ve İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi Işığında İnsan Hakları**, Ahenk Dergisi, Sayı 1, İstanbul.
- TÜRCAN, Talip (2003), **İslam Hukuk Biliminde Hukuk Normu Kavramsal Analiz ve Geçerlilik Sorunu**, Ankara Okulu Yayınları, Ankara.
- UYGUN, Oktay (1992), **1982 Anayasasında Temel Hak ve Özgürlüklerin Temel Rejimi**, Kazancı Yayınları, İstanbul.
- ÜNAL, Şeref (1997), **Temel Hak ve Özgürlükler ve İnsan Hakları Hukuku**, Yetkin Yayınları, Ankara.
- YAĞMUR, Ebubekir (1999), **İslam Hukuku Felsefesine Giriş**, Yeni Ümit Dergisi, Sayı 44.

İNTERNET KAYNAKLARI

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası,

<https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa82.htm>,

Erişim tarihi: 20.10.2017.

BOZKURT, Mehmet (t.y), İslam'da İnsan Hakları ve İslam'ın Kadına Sağladığı Haklar, www.mehmetbozkurt.com.tr,

Erişim Tarihi:07.05.2018.

HATEMİ, Hüseyin (2009), İslam'da İnsan Hakkı ve Adalet Kavramı, www.fikirbeyan.net, Erişim Tarihi: 16.05.2018.

YOLCU, Ekrem, Peygamberimizin Veda Hutbesi,

<http://www.enfal.de/veda.htm>, Erişim Tarihi:22.05.2018.

